

Narodna in univerzitetna knjižnica
▼ Ljubljani

40660

8. 10. 1940

...odovina

Slovencev,

:: Hrvatov

in

:::: Srbov

~~~~ Spisal ~~~~

Matija Pirc

profesor v Mariboru.

Cena 1 K.

V samozaložbi.

Tisk tiskarne sv. Cirila v Mariboru.

- 15.10

928

L-8

928

25P

928

L 17

Kratka zgodovina
Slovencev, Hrvatov in Srbov.

Spisal

Matija Pirc

profesor v Mariboru.

Cena 1 K.

V samozaložbi. — Tisk tiskarne sv. Cirila v Mariboru.

40660 80/60

40660

F2C 8949 / 1957

I. Zgodovina starih Slovanov.

I. Prvotna domovina starih Slovanov.

Stari Slovani so prebivali onstran Karpatov v bivši ruski Poljski, Galiciji in Bukovini ter v sosednjih deželah. Kdaj so se tod naselili, nam ni znano. Na zapadu so bili mejaši starih Slovanov razni germanski narodi, ki so imenovali Slovane Venede ali Vinide.

2. Državne in gospodarske razmere starih Slovanov.

O državnih razmerah starih Slovanov smo le slabo poučeni. Podlago državnega življenja je tvorila najbrže zadruga, v kateri so bili združeni krvni sorodniki, potomci istega pradede.

V zadruzi je bilo torej več družin, ki so imele skupno posestvo; skupno so ga obdelovale, skupno so porabljale pridelke. Zasebnega imetja Slovani niso imeli. Zadrugi je načeloval navadno najstarejši mož, ki se je imenoval starejšina ali starosta; on je odkazoval zadrušanom delo,

zanje je kupoval in prodajal, a v važnih zadevah se je moral držati nasvetov združenov.

Več zadrug skupaj je tvorilo pleme, ki ga moramo smatrati za prvotno državo Slovanov; vsi državljani v taki državi so imeli enake pravice; ozemlje, po katerem je bivalo pleme, so imenovali nekateri Slovani župo, njenega načelnika pa župana ali vojvodo; kar je bil starejšina v zadruzi, to je bil župan ali vojvoda v župi.

Stari Slovani so se živili s poljedelstvom in z živinorejo; pridelovali so raznovrstne pridelke ter so poznali tudi razne domače živali, kakor govedo, ovco, kozo in prašiča; medli so surovó maslo, izdelovali so sir, kot pijača pa jim je služil takozvani »met«, ki so ga napravljali iz medu. Ženske so se oblačile v volnene obleke, ki so jih stkale same, moški pa v živalske kože.

Slovani so prebivali v bornih kočah, postavljenih večinoma na težko dostopnih krajih, n. pr. ob rekah ali močvirjih.

Naši predniki so bili odkritega značaja ter so se odlikovali zlasti po gostoljubnosti. Čistost in zvestoba sta dičili njih žene, ki so šle često za možem v smrt. V vojni so se bojevali stari Slovani hrabro, za orožje so jim služili ščiti, sulice in loki.

3. Verstvo starih Slovanov.

Stari Slovani so bili pogani; častili so več božanstev, ki so jih ločili v dobrotljiva in v sovražna božanstva. Dobrotljiva božanstva so imenovali bogove; le-ti so vladali po njih mnenju od pomladi do jeseni, dočim so sovražna božanstva ali besi vladali pozimi. Najvišji bog je bil Svarog, ki je vstvaril nebo in zemljo; bil pa je obenem tudi bog grmenja in kot tak se je imenoval Perun. Svarogova sinova sta bila boga Solnce in Ogenj, njegova hčer pa se je imenovala Danica. Kot solnčni bog je veljal dalje Triglav, Svetovit pa je bil bog čistega zraka. Bog Veles je čuval črede, boginja lepega letnega časa je bila Vesna. Med hudobnimi božanstvi je bila posebno znana boginja smrti Morana. Razen omenjenih božanstev so poznali naši predniki tudi božanstva nižje vrste, kakor Vile ali Rusalke, ki so prebivale ob rekah, po gozdovih in gorah, Rojenice in Sojenice pa so določevale Slovanom usodo. — Slovani so verovali v neumrljivost duše, zato so postavljali dušam hrano med okna; tudi na grobove so nosili jedi in pijače. Dobre duše so prišle v nav ali raj, zlobne pa v pekel. Svetišč za češčenje bogov niso imeli stari Slovani, božanstva so častili v gajih ali na gorah. Starejšina

je daroval bogovom vole in druge živali. Med darovanjem so prorokovali bodočnost.

4. Selitve Slovanov.

Slovani so jeli že zgodaj razširjevati svoja bivališča, to tem lažje, ker jim velikanska ravnina ni tega zabranjevala. Prave selitve Slovanov pa so se pričele šele po smrti hunskega kralja Atila (sredi petega stoletja) in po razpadu njegove države; z orožjem v roki so si napravljali pot proti zahodu in jugu, nekateri izmed njih, tako predniki sedanjih Rusov in deloma tudi Poljakov, pa so ostali sploh na svoji stari zemlji.

Slovani, ki so se selili proti jugu, so imeli skupno ime, ki so ga prinesli s seboj iz pradomovine; imenovali so se Slovêni. Ti Slovêni so predniki sedanjih Slovencev, Hrvatov in Srbov; govorili so isti jezik. V začetku šestega stoletja jih vidimo na današnjem vzhodnem Erdeljskem in Rumunskem, kjer jih je ločila dolenja Donava od mogočne bizantinske države na Balkanskem polotoku.

Nekaj časa so živeli Slovêni v novih bivališčih mirno, potem pa so začeli napadati bizantinsko državo, ki je imela že krščanske prebivalce. Često se je prigodilo, da so odvedli Slovêni bizantinske kristjane kot ujetnike; le-te so imenovali »krščenike«

ali »krščenice«, kar je pomenjalo pri Slovênih toliko kakor »sužnik«; še dandanes pomenja beseda »krščenica« pri nekaterih Slovencih deklo. — Vsakoletni napadi Slovênov so prizadejali Bizantinčem mnogo zla, kajti prodrli so včasih do Jadranske obali, do Egejskega in do Marmorskega morja. Celo glavno mesto bizantinske države, Carigrad, bi bili zavzeli Slovêni, če bi ga ne bil branil izkušeni vojskovodja cesarja Justinijana, Belizar.

Tedaj pa se je pojavil na severovzhodni strani bizantinske države nov narod, namreč Obri ali Avari, divji jahači turškega pokolenja. Le-ti so zasedli po odhodu germanskih Langobardov v Italijo (568) bivšo Ogrsko in Erdeljsko; s to naselitvijo so ločili kakor klin Slovêne od njih severnih bratov Čehov, Poljakov, Polabskih Slovanov in Rusov. Odsihdob govorimo o severnih in južnih Slovanih in zaznamujemo z zadnjo besedo zlasti Slovêne, prednike Slovencev, Hrvatov in Srbov.

Predniki sedanjih Slovencev so se pridružili, deloma prisiljeni, deloma pa kot zavezniki, Obrom in so se naselili na obrski zemlji ter so se tako ločili od svojih bratov Hrvatov in Srbov. Odsihdob je gineval skupni jezik, v teku stoletij se je izpremenil v razna narečja, ki jih govore dandanes Jugoslovani od Alp pa do Čr-

nega, Egejskega in Jadranskega morja. Odslej imajo tudi Slovenci, Hrvatje in Srbi vsak svojo zgodovino.

II. Zgodovina Slovencev.

1. Nova domovina Slovencev.

Nekateri Slovenci so zasedli nekdanjo rimsko pokrajino Panonijo v bivši zapadni Ogrski in vzhodni Štajerski. Te Slovence imenujemo »panonske Slovence«. Drugi pa so prodirali po letu 568 proti zapadu na ozemlje nekdanjega rimskega Norika, kjer je prebivalo kelt-skoromansko pleme katoliške vere, ter v sosednje dele Italije. S temi prebivalci so se vneli hudi boji; razrušena so bila cvetoča mesta, krščanska vera je bila popolnoma zatrta. V teh bojih so si osvojili Slovenci zemljo ob Savi, Dravi in Muri; zasedli so Kranjsko, Koroško, Štajersko ter velik del Primorske. Pa tudi veliki deli zapadne Tirolske, jugovzhodne Salzburške ter južne Gorenje in Dolenje Avstrijske so prišli v oblast Slovencev. Vse te Slovence imenujemo »Karantanske Slovence«, njih deželo pa »Karantanijo« (odtod beseda »Koroško«). Leta 595 je bila

naselitev Slovencev v novih bivališčih dovršena. Sosednji Bavarci so imenovali svoje nove sosede Vinde (odtod »Windische«). S temi Bavarci, pa tudi s sosedi na jugozapadu, z Langobardi v Furlaniji, so se Slovenci mnogo in večinoma uspešno bojevali.

2. Samova država.

Z naselitvijo Slovencev se je v Noriku in v Panoniji marsikaj izpremenilo. Škofovski stolici v Celju in Ptujju sta izginili. Krščanska vera v teh pokrajinah je bila za dvesto let zatrta. Prejšnje prebivalce so pobili ali pa so morali bežati, če se niso vdali. Od prejšnjih prebivalcev so vzeli novi gospodarji imena večjih rek, gorovij in krajev, ki so se ohranila do današnjega dne, tako Sava, Drava, Krka, Soča, Celje, Ptuj, Trst, Karavanke, Alpe, Ture itd.

Še vedno pa so bili tedaj Slovenci odvisni od Obrov. V raznih obrskih vojnah so morali Slovenci, pa tudi drugi Slovani, iti nad sovražnike, Obri pa so ostali doma v svojih taborih. Ako pa so Slovani zmagali, so se polastili plena Obri. Obrski pritisk je postajal čedalje večji. Zato so jeli misliti Slovenci in češki Slovani — oba naroda sta se dotikala ob Donavi — na to, kako bi se otresli obrskega jarma ter si priborili samostalnost. Dvignili so

se zoper svoje tlačitelje; vneli so se hudi boji; v teh bojih se je zlasti odlikoval Samo. Zato so ga postavili Slovani za kralja; njegova država je bila prva slovanska država.

Samo (623—658) je bil najbrže slovanskega rodu. Središče njegove države je bilo današnje Češko s sosednjimi deželami. V njej so bili združeni češki Slovani, polabski Srbi in Slovenci. Mogoče je, da je Samov vpliv segal tudi do Srbov in Hrvatov. Mnogoletni boji Slovencev s sosednjimi Bavarci, ki so bili pod frankovsko nadoblastjo, so dali povod, da se je moral Samo bojevati tudi s Franki. Tridnevna bitka leta 630 je odločila za Slovane, tako da so odslej pridrli Slovani tudi večkrat na frankovsko ozemlje.

Po Samovi smrti pa je njegova država razpadla; zakaj, ne vemo. Mogoče, da jo je njen utemeljitelj razdelil med svoje mnogoštevilne sinove. Spomin prvega slovanskega kralja se ni ohranil niti v narodni pripovedki.

3. Samostojnost Slovencev.

Karantanskim Slovincem so vladali domači vojvode že za vlade kralja Sama. Prvi izmed njih, ki nam je znan po imenu, je bil Valuk. Po Samovi smrti so se vneli znova boji z Langobardi, z Bavarci ter z Obri. V teh bojih so se polastili

Slovenci nekaterih krajev, ki so bili poprej deli Italije. Meja med Slovenci in Furlani, ki je nastala v tistih časih, se je več ali manj ohranila še do dandanes.

Kmalu potem pa so karantanski Slovenci izgubili svojo samostojnost. Najbrže med letom 743 in 748 so jih Obri zopet začeli nadlegovati. Slovenci so bili preslabotni, da bi bili odbili njih divje navahe. V tej stiski se je obrnil Borut, vojvoda karantanskih Slovencev, do Bavincev pod vojvodom Tasilom za pomoč. Dobil jo je, Obri so bili premagani in odbiti. A za to uslugo so morali odsihdob priznati karantanski Slovenci bavarsko-frankovsko, torej nemško nadoblast. V poroštvo zvestobe je moral Borut poslati na Bavarsko svojega sina Gorazda in nečaka Hotimira.

4. Slovenci za vlade Karolingov.

Karantanski Slovenci so obdržali tudi pod bavarsko-frankovsko nadoblastjo domače vojvode. Eden izmed teh je bil Gorazd, ki je zavladal po Borutovi smrti; bil je goreč kristjan in se je mnogo trudil, da bi se dali tudi njegovi podložniki krstiti. Po papeževi odredbi je spadala Karantanija tedaj v verskem oziru pod salzbursko škofijo. — Po kratki Gorazdovi vladi ga je nasledil njegov bratranec, vojvoda Hotimir (Kajtimar). Na njegovo

prošnjo je poslal salzburški škof med Slovence škofa Modesta v spremstvu tujih duhovnikov. Modest je posvetil v Karantaniji več cerkvá, med njimi najimenitnejšo, namreč cerkev Marije Device pri Gospi Sveti ne daleč od Krnskega gradu na Koroškem. Mogoče je, da so že takrat na Gosposvetskem Polju umeščali Slovenci svoje vojvode. Zoper še dosti močno pogansko stranko, ki je po Hotimirovi smrti pognala iz dežele vse domače in tuje duhovnike, je nastopil bavarski vojvoda Tasilo. S pomočjo Bavarcev je postal proti volji poganskih Slovencev vojvoda Volkun (Vladuh, Valhun) vladar v Karantaniji. Tedanje boje med poganskimi in krščanskimi Slovenci nam opeva pesnik Prešeren v svojem prekrasnem »Krstu pri Savici«:

»Valjhun, sin Kajtimara, boj krvavi
Že dolgo bije za krščansko vero«.

Medtem pa je zavladal frankovski državni mogočni kralj Karel Veliki (768—814) iz rodovine Karolingov. V svoji državi je odstranil polagoma vse vojvode; nazadnje tudi bavarskega (888). Tedaj so stopili korotanski Slovenci neposredno pod frankovsko oblast. Karel Veliki jim je prepustil domače vojvode; v njegovi dobi se nam imenujejo Vojnomir, Inko (Ingo), Pribislav, Semika, Stojmir in Etgar. V cerkvenem oziru je določil Karel

Veliki Dravo za mejo med salzburško nadškofijo in med oglejskim patriarhatom.

Zaradi nasilnega in krivičnega postopanja kraljevskih uradnikov se je pridružil za vlade Ludovika Pobožnega, Karlovega naslednika, del korotanskih Slovencev Ljudevitu Posavskemu, ki je vprizoril v Posavski Hrvaški med Dravo, Savo in Kolpo upor zoper Franke. Vsled te vstaje so izgubili korotanski Slovenci zadnji ostanek svobode. Ludovik Pobožni je odstranil domače vojvode in jih je nadomestil z nemškimi grofi. Tedaj se je pričelo za Slovence ono gorjé, ki smo ga čutili vsi še na svojem telesu in duhu do 1918. leta. V Karantanijo so hodili oznanjevat krščansko vero nemški duhovniki. Salzburška cerkev je dobila v teh krajih veliko posestev, a tudi zasebnikom so vladarji podeljevali slovensko zemljo. Le-ti so privedli s seboj ponavadi precejšnje število tujih naselnikov, ki so potem širili med preprostim prebivalstvom nemški jezik in krščansko vero. Na tak način se je zlasti v Karantaniji širilo nemštvo od severa proti jugu, dokler se ni ustavilo pred kratkim malo nad Dravo.

Med tem pa so se vršili tudi med panonskimi Slovenci važni dogodki. Med te je pribežal pred moravskim vojvodom Mojmirom moravski knez Pribina. Vzhodno-frankovski kralj Ludovik Nemški mu

je izročil del Dolenje Panonije. Pribina je začel zbirati okoli sebe panonske Slovence in kmalu se je napolnila njegova dežela s pridnimi prebivalci. Pribinova oblast je segala po velikem kosu bivše jugozahodne Ogrske in na Štajerskem do Ptuja, tako da je dežela med Muro in Dravo še večinoma pripadala k njegovi kneževini. Na močvirnem kraju ob Blatnem jezeru je sezidal Pribina utrjeno mesto, ki se je pozneje imenovalo Blatograd. Ves čas svojega vladanja je skrbel Pribina tudi za razširjenje krščanstva po svoji kneževini. Seveda so bili duhovniki, ki so oznanjevali med panonskimi Slovenci krščansko vero, sami Nemci. Pribinov naslednik in sin Kocel je bil tudi goreč kristjan. Tedaj sta prišla med Moravce solunska brata Konštantin in Metod. Mojmirov naslednik in vladar Moravcev, Ratislav, ju je sprejel s častjo. Z veseljem je poslušalo ljudstvo božjo besedo v slovanskem jeziku; slovanski jeziki so se tedaj še prav malo razločevali drug od drugega. Konštantin in Metod sta prevedla na slovenski jezik tudi ves evangelij, apostolsko dejanje, psalme in druge za službo božjo potrebne knjige. Na ta način sta lahko vzgajala tudi domače duhovnike. Ker pa nista bila škofa, nista mogla duhovnikov posvečevati; zato sta odšla v Rim; spotoma sta se ustavila solunska brata pri

panonsko-slovenskem knezu Koclu, ki se je toliko navduševal za slovanske knjige, da je dal petdesetim mladeničem povelje, naj se uče iz njih. V Rimu je sprejel papež Hadrijan II. Konstantina in Metoda z veliko častjo; ustanovil je tudi panonsko nadškofijo, Metod je bil njen prvi nadškof. Konstantin pa je vstopil v Rimu v samostan pod imenom Ciril, kjer je umrl leta 869. Pokopali so ga v cerkvi sv. Klementa.

Kmalu nato se je vrnil Metod h knezu Koclu, a zaradi novoustanovljene panonske nadškofije so začeli Metoda sosednji škofje preganjati. Obsodili so ga in zaprli; šele po triletnem zaporu so ga izpustili na povelje papeža Ivana VIII. Metod je odšel na Moravsko, kjer je med tem zavladal Svatopluk. Približno v istem času je umrl Kocel; njegovo državo so združili s Karantanijo. — Dne 6. aprila leta 885 je umrl tudi Metod; pokopali so ga v velehrajski stolni cerkvi na Moravskem.

Pisava, ki sta se je posluževala sv. Ciril in Metod, se imenuje glagolica. Priredil jo je sv. Ciril po grški abecedi. Takozvana »cirilica« je nastala še le v 10. stoletju na Bolgarskem.

5. Madžarski navali.

Koncem devetega stoletja so se priselili iz prvotnih bivališč v Aziji v Evropo

Madžari ali Ogrji; bili so divje, Obróm podobno pleme. Vedno bolj so se pomikali proti zapadu, prekoračili so severne Karpate in se vsuli v donavsko nižino, ki je dobila po njih ime Ogrska. Kakor poprej Obri, so ločili zdaj Madžari severne Slované od južnih. 906. leta so uničili Velikomoravsko državo. Žalostni časi so se začeli zdaj tudi za Slovence. Redko-sejano slovansko ljudstvo v teh deželah je izginilo, zadnji ostanki so še Slovaki in Prekmurci.

Pa tudi vzhodnofrankovska država, kateri so vladali še vedno Karolingi, ni imela zaradi slabotnih vladarjev moči, da bi se bila mogla braniti pred Madžari, ki so prihajali na svojih brzih konjih preko naše zemlje med Némce in tudi v Italijo. Spričo teh razmer so posegla poprej združena nemška plemena po samopomoči. Posamezna plemena so si postavila na čelo može, ki so bili iz plemenitih rodbin in ki so imeli dosti moči, da so jih ščitili. Tako so nastale med Nemci zopet plemenske vojvodine, ki jih je nekdaj odstranil Karel Veliki. Ena izmed teh vojvodin je bila zopet Bavarska, s katero so bili združeni Slovenci. Pa tudi v tem času so imeli Slovenci svoje upravitelje, ki so bili le malo odvisni od bavarskih vladarjev, zato se je ohranil med njimi čut

edinstva in skupnosti, ohranili so se tudi stari slovenski običaji.

955. leta so premagali Nemci pod Otonom I. Madžare v bitki blizu Augsburga. Poraz Madžarov je imel za Slovence posledico, da se je zopet obnovilo naseljevanje Nemcev na slovenskem ozemlju. 965. leta je okronal v Rimu v cerkvi sv. Petra papež Otona I. za rimskega cesarja. Tako je bila ustanovljena »sveta rimska država nemške narodnosti«, h kateri so pripadali tudi Slovenci.

6. Karantanija kot samostojna vojvodina. Vojvodina Štajerska.

Ker se je uprl bavarski vojvoda Henrik Prepirljivec zoper cesarja Otona II., sina in naslednika Otona I., mu je odvil cesar bavarsko vojvodino ter jo razdelil na več delov (976). Eden izmed teh delov je bila vojvodina Koroška ali Karantanija, ki je postala tedaj samostojna. Obsegala je bivšo Štajersko, Koroško, Kranjsko, Istro in Veronsko marko. Koroška vojvodina je bila v tistih časih zelo imenitna. Na nemškem državnem zboru je imel koroški vojvoda svoj glas, smel je odgovarjati slovenski in se tudi v tem jeziku zagovarjati, ako je bil tožen. Vendar pa se dolgo časa nobenemu izmed vojvod ni posrečilo, da bi bil obdržal deželo svoji rodbini, nasprotno pa so v

vojvodini od vojvod postavljeni mejni grofje vedno izkušali povečati svojo oblast; tako se je polagoma začela vojvodina Karantanija drobiti v samostojne krajine ali marke; te marke so bile:

Karantanska marka, ki je obsegala bivšo gorenjo in srednjo Štajersko; vladali so ji nekaj časa grofje iz rodovine Eppensteino vcev;

Ptujska marka na jugu Karantanske marke;

Marka ob Savinji;

Kranjska marka (Carniola, Chreine, Chreina marcha) je bila delj časa razdeljena. Na današnjem Gorenjskem je vladal poseben grof, ki je bival bržčas v Kranju. Drugi del današnje Kranjske je bila Slovenska marka, ki je obsegala večji del današnje Dolenjske.

1093. leta so dobili Kranjsko marko oglejski patriarhi.

Na slovenski zemlji so imeli razni tuji mogotci svoja posestva, tako škofje iz Freisinga na Bavarskem, iz Brixena na Tirolskem, salzburški nadškofje, bamberski in krški škofje, oglejski patriarhi, razni samostani ter tuji in domači plemiči.

Leta 1122 je prišla vojvodska oblast na Koroškem v roke rodovine Sponheimovcev (tudi Spanheimovcev).

V istem času, ko so zavladali Sponheimovci vojvodini Karantaniji, so zavla-

dali Karantanski marki Traungaučci, ki so se po gradu Steyer imenovali tudi steyerski obmejni grofje. Po tem imenu je dobila tudi Karantanska marka ime Štajerska marka. 1180. leta jo je povzdignil cesar Friderik I. Rdečebradec v samostojno vojvodino. Ostala je še vedno v rokah Traungaučev, ki so že poprej po dediščinah svojo oblast zelo razširili. Ker je bil prvi štajerski vojvoda Otokar IV. bolan in brez dedičev, je določil po daljšem pogajanju Babenberžana Leopolda V., vojvodo Avstrijskega, za svojega naslednika. Ta določba je stopila 1192. leta v veljavo.

Tako so vladali torej v vojvodini Karantaniji Sponheimovci, v vojvodini Štajerski pa Babenberžani. Najimenitnejši izmed Sponheimovcev je bil Bernard II., ki je zasedel vojvodski stol 1202. leta. Na njegovem dvoru v Št. Vidu na Koroškem so se shajali pesniki in pevci; poročen je bil s hčerjo češkega kralja Otokarja I. — Zadnji Babenberžan je bil Friderik II. Bojeviti (1230—1246); po poroki z Nežo iz andechs-meranske rodovine je dobil več posestev na Kranjskem in Primorskem ter se je imenoval »gospod Kranjske« (od 1232 leta). Padel je v boju zoper madžarskega kralja Belo IV. 1246. leta. 1269. leta pa je umrl zadnji Sponheimovec Ulrik III., ki je bil poročen z vdovo zadnjega

Babenberžana ter se je vsled tega tudi imenoval »gospod Kranjske«.

Po smrti zadnjega Babenberžana so se vneli hudi prepiri za njegovo dedščino. Slednjič sta ostali vojvodini Avstrija in Štajerska v oblasti češkega kralja Premisla Otokarja II., ki je 1269. leta podedoval tudi zadnjega Sponheimovca. Tako je bila vsa zemlja Slovencev združena v roki mogočnega češkega kralja, čigar oblast je segala od Krkonošov pa doli do Jadranskega morja.

7. Slovenci pridejo pod oblast Habsburžanov.

L. 1273 so izvolili volilni knezi nemške države Rudolfa Habsburškega za nemškega kralja. Le-ta se je kmalu obrnil proti češkemu kralju Premislju Otokarju II., češ da mu mora izročiti dediščino Babenberžanov in Sponheimovcev. Ker Otokar ni hotel ustreči tej zahtevi, ga je Rudolf izobčil in je pričel vojno z njim. Bitka pri Dürnkrutu na Moravskem polju (1278) je odločila za Rudolfa Habsburškega; Premisl Otokar II. je bil premagan in ubit. Štiri leta pozneje (1282) je podelil Rudolf Habsburški na državnem zboru v Augsburgu svojima sinovoma Albrehtu in Rudolfu Avstrijo, Štajersko, Kranjsko in Slovensko marko. Že v prihodnjem letu je Rudolf omejil to podelitev samo na Albrehta, svojemu prijatelju Meinhardu Ti-

rolskemu pa je zastavil Kranjsko in Slovensko marko, leta 1286 pa mu je podelil še Koroško, vse to pa iz hvaležnosti za pomoč zoper Otokarja. Od teh časov dalje pa do leta 1918. leta je bila usoda Slovencev združena z ono Habsburžanov, žal da večinoma v škodo Slovencev, ker so Habsburžani ščitili vedno le Nemce, nikdar pa niso kazali smisla za nenemške narode.

Leta 1335 je umrl Henrik Koroški, sin in naslednik Meinharda Tirolskega; bil je zadnji moški potomec tirolskih grofov. Že pred njegovo smrtjo je sklenil Habsburžan Oton Veseli s cesarjem Ludovikom Bavarskim (1314—1347) tajno pogodbo, po kateri se je zadnji zavezal da bo podelil po smrti Henrika Koroškega Koroško Otonu. To se je izvršilo dne 5. majnika 1335. leta; obenem pa so se polastili Habsburžani tudi Kranjske, ki je bila doslej zastavljena. V Št. Vidu, ki je bil ta čas stolno mesto Koroške, so se poklonili Otonu koroški velikaši in mu prisegli zvestobo. Ustoličenje se je vršilo po starodavnem slovenskem običaju na Gosposvetskem Polju.

Obred ustoličenja koroških vojvod nam opisujejo razni zgodopisci, med njimi najnatančneje opat Ivan Vetrinjski, ki je načeloval od 1314—1347 l. vetrinjskemu samostanu v bližini Celovca.

Slovesnost se je vršila na sledeči način: Svoboden kmet je sedel na takozvani knežji kamen v bližini Krnskega gradu in cerkvice sv. Petra. Knežji kamen je bil del rimskega stebra iz bližnjih razvalin nekdanjega rimskega mesta po imenu Virunum.

Okoli omenjenega svobodnega kmeta so stale neštete množice ljudstva, ki so pričakovale novega vojvodo. Ta je prišel slavnostno oblečen, a preden se je približal knežjemu kamenu, je moral sleči praznjo obleko in jo nadomestiti s kmetiško. V levici je držal palico, z desnico pa je vodil na vrvi lisastega vola in lisasto kobilo.

Ko je svokodni kmet na knežjem kamenu zagledal bližajočega se vojvodo, se je obrnil proti narodu in vprašal v slovenskem jeziku: »Kdo je tisti, ki se tam približuje?«

Ljudstvo mu je odgovorilo: »Deželni knez je«.

Kmet vpraša dalje: »Ali je pravičen sodnik? Ali mu je mar blagor domovine? Ali je svobodnega stanu? Ali je čestilec in varih prave vere?«

Ljudstvo mu je odgovorilo: »Je in bo vedno!«

Zdaj vpraša zopet kmet: »S kakšno pravico me more pregnati s tega sedeža?«

Odgovor ljudstva se je glasil: »Od-
kupi ti ga s šestdesetimi vinarji, z lisa-
stama živalima in z obleko, ki jo ima na
sebi, tvojo hišo pa oprosti vseh davkov«.

Nato je udaril kmet rahlo vojvodo po
licu, opominjajoč ga, da naj bo pravičen
sodnik, potem pa je vzel obe živali in se
umaknil s kamena. Zdaj je sedel vojvoda
na knežji kamen, mahnil z mečem proti
vsem štirim stranem sveta in je obljubil,
da hoče biti ljudstvu pravičen sodnik.

Med tem je prinesel kmet v klobuku
čiste vode. Vojvoda je izpil iz klobuka
požirek vode v znak, da se bo zadovolje-
val s tem, kar mu bo donašala domača
zemlja. Nekatere koroške rodovine so imele
baje pravico, da so smele pred ustoličenjem
po okolici pleniti in požigati. S tem so
morebiti hotele pokazati, kako bi se go-
dilo v deželi, če bi ne bilo poglavarja.

Po ustoličenju na knežjem kamenu je
odšel novi vojvoda v starodavno gospo-
svetsko cerkev. Na potu ga je spremljalo
ljudstvo in je prepevalo slovenske narodne
pesmi. V gosposveti cerkvi je daroval
najvišji duhovski dostojanstvenik slovesno
sveto mašo, po službi božji pa je blago-
slovil novega kneza, ki je imel tedaj še
vedno kmetiško obleko na sebi. Zdaj šele
se je preoblekal, njegovo kmetiško obleko
pa so razdelili med siromake.

Tretji del slovesnosti je bil obed, pri katerem so stregli najvišji deželni dostojanstveniki, po obedu pa je odšel vojvoda z vsem spremstvom k vojvodskemu stolu severno od gosposvetske cerkve. Vojvodski stol stoji še dandanes na svojem mestu. Sestavljen je tudi iz kamenov rimskih razvalin in ima dva sedeža, enega proti vzhodu, drugega proti zapadu. Vojvoda je sedel na stol; tedaj sta se mu poklonila gospoda in narod, potem pa je potrjeval stare pravice, podeljeval nove in razsojal prepire. Nato je bila slovesnost pri kraji.

Iz opisanih obredov razvidimo, da je vojvoda pri Slovencih sprejel svojo oblast iz rok preprostega ljudstva. Knežji kamen se nahaja sedaj v celovškem muzeju.

Rudolf IV., ki je vladal v Avstriji od 1358—1365. leta, se je bojeval z oglejskim patriarhom Ludovicom della Tore. Patriarh je bil premagan in je moral podeliti Rudolfu vse fevde patriarhov na Štajerskem, Koroškem, Kranjskem, v Slovenski marki in na Krasu. Poleg omenjenih posestev na današnjem Kranjskem je hotel Rudolf IV. še druga dobiti, zato je sklenil z goriškimi grofi, ki so imeli na Slovenskem več posestev, dedno pogodbo. Leta 1364 si je nadel Rudolf IV. naslov »vojvoda Kranjski«. V naslednjem

letu je ustanovil v Slovenski marki ob Krki Rudolfovo (Novo mesto) — ter mu je podelil važne privilegije in svoboščine, tako da je to mesto kmalo postalo središče Dolenjske. V dobi Rudolfa IV. je nastala tudi nemška naselbina na Kočevskem; ti naselniki so bili frankovski in turinški ujetniki cesarja Karla IV.; le-ta jih je podaril Frideriku Ortenburškemu; tega brat Oton pa jim je odkazal zemljišča na današnjem Kočevskem; ohranili so se do današnjega dne kot nemški otok med Slovenci.

Po smrti Rudolfa IV. sta prevzela skupno vlado avstrijskih deželá njegova brata Leopold III. in Albreht III. Ko je leta 1374 umrl zadnji goriški grof Albert iz istrske vrste, sta podedovala Albreht III. in Leopold III. po omenjeni pogodbi Istrsko grofijo, Pivko in Slovensko marko z Metliko; že poprej sta pridobila v boju s Hugonom Devinskim dolenji Kras. Tako je segala Kranjska do Jadranskega morja. Leta 1379. pa sta delila Albreht III. in Leopold III. vsled prepira habsburške dežele: Albreht III. je dobil Avstrijsko pod in nad Anižo, Leopold III. pa Štajersko, Koroško, Kranjsko, Slovensko marko, Metliko, Istro, Tirolsko in pozneje takozvane Prednje dežele. Tako je razpadla rodbina Habsburžanov v albertinsko in leopoldinsko vrsto.

Slovenci smo pripadali k zadnji, L. 1382 je priklopil k svojemu ozemlju Leopold III. še Trst. Mesto Trst se je moralo vedno bojevati za svojo samostojnost z oglejskimi patriarhi in z Benečani; zlasti poslednji so pritiskali na Tržačane, ker so hoteli imeti vso trgovino v Jadranskem morju. Vsled pritiska oglejskih patriarhov in Benečanov se je poklonil Trst Habsburžanom in imenoval Leopolda III. za tržaškega glavarja; odslej se je obračal promet med Dunajem in Jadranskim morjem, ki je šel doslej v Benetke, preko Kránjske v Trst.

Leopold III. je ostavil štiri sinove. Ko sta starejša dva umrla, sta razdelila mlajša, Ernest Železni in Friderik, upravo dežel leopoldinske vrste tako med seboj, da je prvi dobil Stajersko, Koroško in Kranjsko (notranje-avstrijska ali štajerska vrsta), drugi pa vse ostale dežele (tirolska ali predjeavstrijska vrsta, 1411).

Ernest Železni, novi vladar Slovencev, je stoloval v Gradcu; da bi obvaroval Ljubljano pred turškimi napadi, je ukazal, da se mora mesto utrditi. Leta 1418 je dovolil ljubljanskim meščanom in šenklavškemu župniku, da smejo obnoviti stolno šolo, ki je obstojala že za oglejskih patriarhov; iz te šole se je razvila pozneje prva ljubljanska gimnazija.

Iz zgodovine Ernesta Železnega moramo še omeniti, da je bil zadnji vojvoda, ki se je dal ustoličiti na Gosposvetskem Polju po starodavnem običaju (dne 18. marca l. 1414). Pozneje so na starodavni obred pozabili, in vsa stvar se je izpremenila tako, da so koroški stanovi (zastopniki plemstva, duhovščine in mest) prisegali zvestobo vladarju na Dunaju.

8. Turški napadi na slovenske dežele.

Za vlade Ernesta Železnega v Notranji Avstriji so se pričeli tudi turški napadi na slovenske dežele. Doba turških vojen je za Slovence najslavnejša doba njih zgodovine, zakaj nikdar niso tako odločno pokazali svoje ljubezni do domovine; skoro leto za letom so se morali bojevati s strašnim sovražnikom. L. 1396 so udarili Turki prvič na Slovensko zemljo, zažgali so Ptuj in odtirali 16.000 ljudi v sužnost. Leta 1408 so prvič pridrli na Kranjsko; tekom 90 let so pustošili Osman — tako so se imenovali Turki po ustanovitelju turške države — štiriintridesetkrat po tej deželi, mnogokrat pa tudi po Koroškem in po Istri. Pred Ljubljano so prišli prvič leta 1415.

Ker so se turški navali vedno bolj množili, so Slovenci skrbeli za to, da bi jih Turki ne iznenadili, zato so napravljali na gorah in hribih grmade, ki so jih v

slučaju prihoda Turkov zažgali ter na tā način oznanjali prebivalcem, da se je treba postaviti strašnemu sovražniku v bran. Še sedaj se imenujejo nekateri vrhovi »Grmada«. — Slovenci so gradili tudi tabore; bili so to stolpi in utrdbe na vzvišenih krajih; v njih so se branili prebivalci pred napadi Turkov; v nekaterih krajih so utrdili tudi cerkve ter jih tako izpremenili v tabore. Tudi ta beseda se je ohranila v marsikaterem kraju in priča še sedaj o hudih časih turške sile.

Ni nam znano, koliko ljudi so odvedli Turki iz slovenskih dežel, gotovo pa nad sto tisoč, najmanj toliko so jih pa pobili.

Skupna nesreča pa je probudila Slovence ter jih prisilila, da so se jeli, čeravno so bili deljeni po raznih deželah, zavedati svoje sorodnosti. Poslanci vseh notranje-avstrijskih dežel so se večkrat shajali, da so se posvetovali, kako bi skupno delali proti skupnemu sovražniku. Turški boji so probudili narodno zavest in prav v dobi turških navalov je pognalo slovensko narodno pesništvo nove korenine ter obrodilo najlepše cvetje in najplemenitejši sad.

9. Celjski grofje. Kralj Matjaž.

Sin in naslednik Ernesta Železnega je bil njegov sin Friderik V., kot nemški cesar Friderik III. (1440—1493).

Med plemenitimi rodbinami Notranje Avstrije so se najbolj odlikovali celjski grofje. Bili so stari slovenski plemiči; sprva so se imenovali svobodni gospodje žovneški po svojem gradu blizu Braslovč v Savinjski dolini; imeli so velika posestva na Štajerskem, Kranjskem in Koroškem. Po možitvah so stopili z imenitnimi rodbinami v sorodstvo. Ko so podedovali mesto in grad Celje, jih je povzdignil cesar Ludovik Bavarec v grofovski stan (1341); odslej so se imenovali celjski grofje. Ker je bila celjska grofija v Notranji Avstriji in ker so celjski grofje postajali čedalje mogočnejši, je prišlo med njimi in Habsburžani do večkratnih sporov.

Celjski grofje so se poslavili po raznih vojnah; o njih ugledu priča najbolj dejstvo, da so si izbirali neveste celo v kraljevskih rodbinah, tako na pr. v bosenski, srbski, ogrski in poljski. Najbolj se je povzdignila rodbina celjskih grofov, ko ji je bil poglavar grof Herman II.; bil je prijatelj ogrskega kralja Sigismunda. Pozneje je dal Herman svojo hčer Barbaro Sigismundu za ženo, Sigismund pa je izročil Hermanu slavonski Banat, Medmurje z mestom Čakovcem ter Zagorje (pokrajino na levem savskem bregu blizu štajerske meje). Po dediščini je pridobil Herman tudi Kočevje. Tako so bili celjski

grofje najmogočnejši gospodje na slovenski zemlji. Še bolj pa je rastla njih oblast, ko je cesar Sigismund povzdignil Hermanovega sina Friderika II. v stan državnih knezov, s čimer je ustvaril sredi habsburškega ozemlja neposredno državno kneževino. Le-ta Friderik je bil poročen v drugič zoper voljo očeta z Veroniko, potomko neznatne hrvaške rodbine iz Desenic. Mogočnemu Hermanu je sneha »Veronika Deseniška« toliko mrzela, da jo je dal zapreti in umoriti.

Cesar Friderik III. je bil tudi varuh Ladislava Posmrtnika ali Postuma, zadnjega Habsburžana iz albertinske vrste ter dediča Češke, Ogrske in Avstrije. Avstrijski stanovi so hoteli Frideriku III. izviti to varuštvo. Med nasprotniki Friderika III. je bil tudi celjski grof Urh II. (Ulrik). Urh je najel spretnega češkega vojskovodjo Jana Vitovca, Kranjci pa so se bojevali na strani Habsburžanov. Ko so požgali Celjani več gradov na Kranjskem, so oblegali leta 1442. Ljubljano; celjska vojska pa je morala brez uspeha odriniti. Po končani vojni se je kralj Friderik III. sprijaznil s celjskim grofom Urhom II.

V tistih časih se je na Ogrskem posebno odlikoval v bojih zoper Turke ogrski junak in namestnik mladoletnega kralja Ladislava Posmrtnika Ivan Hunjadi.

Vse svoje življenje se je bojeval s Turki; v njegovi vojski se je nahajalo tudi mnogo Slovencev. Hunjadi je želel toliko slave, da so mislili, da bo pognal Turke iz Evrope. Leta 1448. pa ga je ujel turški zaveznik Jurij Branković; rešil se je z obljubo, da oženi svojega sina Matijo Korvina z Brankovičevo vnukinjo Elizabeto.

Ko je pozneje zavladal Ladislav Posmrtnik sam, je imenoval celjskega grofa Urha II. za »najvišjega glavarja« na Ogrskem, a s tem je užalil Hunjadijeve sinove. V Belgradu — pripravljali so se baš na vojno s Turki — je zato povabil starejši Hunjadijev sin Urha II. na pogovor; med pogovorom sta se sprla in mladi Hunjadi je umoril Urha II., zadnjega celjskega grofa (1456). Slovenski narod, v čigar zgodovino so globoko posegali i celjski grofje i Ivan Hunjadi, ni mogel umeti, da so prominuli tako slavni možje. Prenesel je njih slavo na Matijo Korvina, Hunjadijevega sina, ki je postal po smrti Ladislava Posmrtnika kralj na Ogrskem. To tem bolj, ker se je Matijevim podložnikom godilo zelo dobro, dočim so Slovenci v svoji domovini tedaj mnogo trpeli vsled Turkov, kobilic, domačih prepirov in drugih nesreč. Tako so nastale narodne pesmi o »Kralju Matjažu«.

Zadnji celjski grof Urh II. je ostavil vdovo Katarino Brankovičevo, bivšo

srbsko princezinjo. Cesar Friderik III. je kot vladar Notranje Avstrije takoj posegel po ogromni dediščini izumrle grofovske rodovine. Friderik je pridobil zase nekdanjega najimenitnejšega poveljnika celjskih grofov, Čeha Jana Vitovca. A dolgo mu ni ostal zvest, kmalu je prestopil k nasprotnikom in je oblegal cesarja v celjskem gradu. V tej stiski so priskočili Frideriku na pomoč Stajerci in Kranjci pod vodstvom barona Lamburga in so ga oteli. Vitovca so imenovali po njegovi domovini Pehajm, iz česar je nastala beseda »Pegam«. Na te boje nas spominja slovenska narodna pesem »Pegan in Lamburgar«. — Pozneje se je Vitovec zopet spraval s cesarjem ter je prisilil Urhovo vdovo, da se je odpovedala svojim zahtevam. Sedaj je zasegel Friderik III. večji del posestev nekdanjih celjskih grofov.

1461. leta je ustanovil cesar Friderik III. ljubljansko škofijo, Kranjcem pa je pokazal svojo hvaležnost s tem, da je uvedel v belo-modro-rdečem deželnem grbu namesto bele zlato barvo; (leta 1836. pa so nadomestili zlato barvo z belo).

Razmere v Notranji Avstriji so se za Friderika III. vedno bolj slabšale; zlasti Kranjska je v tem času mnogo trpela pred Turki. Leta 1469. je udaril bosenski paša z 10.000 Turki preko Kolpe pred Metliko.

Odtod se je razpršila turška roparska drhal po vsem Kranjskem. — Dve leti pozneje so Turki zopet udarili na Kranjsko; navali tega leta (1471) spadajo med najhujše v slovenski zgodovini. Pri prvih dveh navalih so odvedli s seboj približno 40.000 Kranjcev. Na binkošno nedeljo so se prikazali v tretjič; na brzih konjih so prijezdili sovražniki pred Ljubljano. Le trdno obzidje je rešilo mesto. Izak paša pa je tu razdelil svojo vojsko v tri oddelke; razpršili so se proti Kranju, proti Kamniku do Celja, tretja drhal pa proti Dolenjskem. 30.000 ljudi so pomorili ali pa odvedli s seboj. — Tudi 1472. leta so oblegali Turki Ljubljano, a meščani so jih srečno odbili.

Leta 1493. je umrl Friderik III. Nasledoval ga je sin Maksimilijan I. (1493 do 1519) ki je združil v svoji roki vse dežele Habsburžanov.

Ko je umrl 1500 zadnji goriški grof Lenart, je podedoval Maksimilijan I. med drugimi deželami tudi grofovino Goriško z Gradiščansko in Idrijo.

10. Prosvetne razmere med Slovenci v srednjem veku.

Splošna omika med Slovenci se je v srednjem veku čestokrat menjala, kakršne so bile pač politične razmere. Prva »učena šola«, v kateri so zajemali Slovenci svojo

omiko, je bila ona, ki jo je ustanovil cesar Karel Veliki v Čedadu (Cividale) na Furlanskem. Tu se je izšolalo v desetem in enajstem stoletju tudi mnogo slovenskih mladeničev, zlasti duhovnikov oglejskega patriarhata. Slovenci pa so obiskovali tudi vseučilišči v Bolonji in Padovi na Italijanskem. Mnogo izobrazbe in izkušenj so si pridobili Slovenci tudi ob priliki romanj v tuje dežele; romali so radi tudi v zelo oddaljene kraje, tako k Sv. Ivanu Devinskemu, v Oglej, v Rim, v Loreto, da, celo na Špansko k Sv. Jakobu Komposteljskemu ter v Jeruzalem. V Kolinu ob Renu (Kelmorajnu) in v Aachenu na Nemškem so imeli Slovenci svoje oltarje in duhovnike, ki so jim slovenski pridigovali in jih izpovedovali.

Zlasti pa se je povzdignila splošna omika za križarskih vojn, ko so hodili križarji tudi skozi slovenske dežele in se jim je pridružilo tudi mnogo Slovencev.

V štirinajstem stoletju pa so se začeli prosvetni odnošaji kakor drugod tudi med Slovenci obračati na slabše. Ljudstvo se je zelo poglobilo v mračnjaštvo in surovost. Mnoge prirodne prikazni in izvenredni dogodki ter nesreče, kakor potresi, kobilice, draginja, lakota, kuga (črna smrt 1348—1351) so popolnoma zbegali ljudstvo. Ljudstvo je smatralo vse te nesreče za božjo kazen, mislilo je, da svojo vest naj-

laže potolaži s tem, da se biča; drugi pa so zopet mislili, da Bogu najbolj služijo, ako plešejo in skačejo okoli cerkev, dokler se obnemogli ne zgrudijo na tla. Tako so se pojavile neljube prikazni bičarjev in skakačev. Splošna surovost in neusmiljenost je zavladala med vsemi krogi. Hudodelce, ki niso takoj obstali svoje krivde, so devali na tezalnico, jim lomili kosti, jih ščipali s kleščami, ali jih zapirali v skrinje, znotraj z bodečimi žreblji nabite. Posebno nevarne so se zdele ljudem stare žene z nagubanim čelom, imeli so jih za čarovnice; kakor hitro je padel sum na tako ženo, bila je izgubljena.

Šele okoli sredine petnajstega stoletja se je to žalostno, mračno stanje jelo obračati na bolje; omika se je jela zopet širiti, a izobraženost ni bila zdaj več splošna, omejevala se je le na posamezne ljudi okoli vseučilišč; izcimil se je poseben učenjaški stan, ki še je poslej silno razlikoval od preprostega ljudstva.

II. Razvoj slovenskega jezika v srednjem veku.

Spomenikov, ki nam kažejo slovenski jezik v srednjem veku, imamo le malo. Najstarejši so takozvani »Brizinški spomeniki«, ki segajo v 10. do 11. stoletje. Jezik, ki se je ohranil v teh rokopisih, nam

kaže lepe, stare oblike iz karantanske slovenščine. Lep zaklad slovenskega jezika se hrani dalje v osebnih in krajevnih imenih, ki so zabeležena po listinah iz devetega in naslednjih stoletij. Iz teh razvidimo, da so imeli tedaj Slovenci še pristna in stara slovenska imena kakor Banimir, Čestimir, Dobrodej, Sebidrag, Žitigoj, Truden, Radigoj, Trdoglav, Vitoglav, Svetka, Belka, Cvetka, Zorka, Živka i. dr. Kmalu pa so se ta imena nadomestila z drugimi.

V petnajstem stoletju je bil slovenski jezik že zelo popačen vsled nemškega vpliva.

II. Kmečke vstaje. Reformacija in protireformacija. Turški navali.

Za cesarja Friderika III. so bili za kmeta zelo žalostni časi. Ko je došla iz Švice in Nemčije vest, da sklepajo kmetje tam zaveze, tedaj je tudi v slovenskih kmetih zavladala ista želja. Leta 1478. so se zbrali na Zili in so napravili »punt« (Bund), ki je postajal čedalje večji; njih namen je bil, da se otresejo vseh bremen; duhovniki in sodniki so morali bežati pred njimi, tudi cesarjevemu povelju so se ustavili. Kmečka zveza se je širila celo na Gorenje Štajersko. Tedaj pa so udarili baš Turki preko Predela na Koroško; pred njimi je zbežala večina kmetov, ostale pa

so Turki pobili in polovili. Kmečki »punt« je bil s tem uničen.

Razmere kmečkega stanu so postajale vedno slabše. Večinoma so bili kmetje nesvobodni podložniki, ki so morali plačevati osebne naklade in umrlino in prositi svojega gospoda, da so se smeli ženiti. Gosposčina je oteževala kmetom gospodarstvo tudi s tem, da jim je manjšala ali celo odtegovala deleže pri gradu, paši, lovu in vodi.

1514. je zavrelo med kmeti na južnem Nemškem, nasledrje leto pa v Notranji Avstriji. Tukaj je vojska z Benečani poslabšala kmečki položaj, kajti cesarski in beneški vojaki, pa tudi Turki, so kar vprek drli in trapili ubogega kmeta. Kmetje so se pritoževali pri cesarju, ki bi jim bil rad pomagal, toda ni mogel, ker so imeli stanovi vso oblast, tem pa se ni mudilo, da bi odpravili krivice.

Kmetje so najprej napadli kočevskega plemiča Thurna ter ga umorili, ker je bil razvpit kot najkrutejši trinog. Seljaki so se zbirali po Dolenjskem, Gorenjskem, Štajerskem in Koroškem ter so pretili, da se upro, ako jih ne uslišijo gosposke iz lepa in jim ne dovolijo »stare pravde«, t. j. stare pravice, ako ne odnehajo od vseh terjatev, katere niso bile zapisane v starih urbarjih. Pritožili so se najprej pri cesarju v Augsburgu; obljubil jim je, da

ukaže gosposkam, naj jih puste pri »stari pravdi«. Toda cesarjeva beseda ni izdala nič, objestna gospoda se ni hotela uklo-niti.

1515. leta so naskočile čete upornih kmetov dolenjske gradove, jih zažgale in grozno pomorile graščake in celo njih otroke. S kranjskimi puntarji so se zdru-žili še spodnještajerski kmetje in tako je kmečka zveza segala do Gradca. Tudi na Štajerskem so mnogo gradov raz-dejali. V tem so se dvignili vlastelini ter imenovali Jurija Herbersteina povelj-nikom. S svojo pomočjo in s pomočjo ce-sarskih vojakov je Herberstein hitro po-tolkel kmečke čete, ki niso bile niti tako dobro oborožene, niti izvežbane, pri Vu-zenici, Celju in Brežicah ter na Kranjskem. Brez usmiljenja je pobijal kmete, mnogo ujetnikov je pa bilo obešenih v Gradcu.

Še za vlade Maksimilijana I. je na-stopil na Nemškem wittenberški profesor dr. Martin Luther ter jel širiti novo vero. To versko gibanje imenujemo re-formacijo. Za Maksimilijanovega vnuka in naslednika Karla V. (1519—1556) se je luteranstvo ali protestanstvo dodobra ukoreninilo na Nemškem, akoravno se je cesar mnogo trudil, da bi bil odstranil verski razkol.

Karel V. je odstopil tudi 1521. leta svojemu bratu Ferdinandu Gorenjo in

Nižjo Avstrijo, Stajersko, Koroško in Kranjsko, 1522 pa še Slovensko marko ter Tirolsko. Slovenci so bili torej odslej združeni v rodbini Ferdinanda, ki je početnik takozvane avstrijske vrste Habsburžanov, dočim se je iz Karla V. izvajala španska vrsta te rodbine.

Ferdinand I. (1521—1564) bi bil moral po bitki pri Mohaču (1526) vsled dedne pogodbe tudi podedovati Ogrsko in Češko, ker je v tej bitki padel zadnji Jagelovec Ludovik II. Dočim so ga češki stanovci priznali za svojega kralja, so nekateri Ogrri in Slavonci izvolili Ivana Zapoljo za svojega kralja. Zato so se vneli dolgotrajni boji za ogrsko krono, v katerih se je v začetku odlikoval tudi kranjski plemenitaš Janez Kacijanar iz Begunj pri Radovljici. Ogrske narodne kralje so podpirali najbolj Turki.

1521. leta je zavzel sultan Soliman II. Belgrad, ključ do Ogrske, 1526 je oblegel brezuspešno Dunaj; 1532 je zopet pridrl na Ogrsko, toda pri mestu Kiseku ga je ustavil hrabri Hrvat Nikola Jurišić.

Leta 1537. je ukazal Ferdinand denarjaželnemu, pretkanemu in nasilnemu Kacijanarju, da vzame Turkom pokrajino vzhodno od Požge. Ker pa je po brezuspešnem obleganju Oseka ponoči zbežal, ne da bi ostale vojake opozoril na nevar-

nost, so ga obsodili; posrečilo se mu je zbežati na Hrvaško, kjer je razvil živahno agitacijo proti Ferdinandu. Zato ga je Nikola Zrinski 1539. leta pri obedu umoril.

Med tem se je tudi med Slovenci razširilo luteranstvo; največ je pripomogel k temu ljubljanski kanonik Primož Trubar (1508—1586), ki so se mu pridružili Krelj, Dalmatin in Bohorič. Hoteč utemeljiti novoverstvu trdno podlago, so se poprijeli prevoda sv. pisma; vso biblijo je prevedel Dalmatin (1584). Poleg verskih so spisali še razne jezikovne in šolske knjige in s tem so osnovali novoslovensko slovstvo.

Ferdinand, ki je postal po odstopu svojega brata Karla V. tudi nemški cesar (I. 1556—1564), je razdelil avstrijske dežele med tri sinove; Notranjo Avstrijo, torej zemljo Slovencev, je dobil Karel Štajerski (1564—1590).

V začetku vlade Karla Štajerskega je bilo v Notranji Avstriji skoro vse plemstvo in meščanstvo luteransko. Protestantje so preganjali duhovnike, izpreminjali katoliške cerkve v luteranske ter obdrževali cerkvena posestva zase. Da bi neprestano prodiranje protestantovske vere nekoliko zajezil, je pozval Karel jezuite, posebno ker je primanjkovalo sposobnih svetnih duhovnikov. Tudi je začel posebno goreče protestantovske propovednike preganjati, dal je se-

žgati mnogo novoverskih knjig (protireformacija).

Za Karlove vlade je buknil tudi najhujši kmečki vstanek na Spodnjem Štajerskem in Dolenjskem (1573). Na bližnjem Hrvaškem je Franc Tah, posestnik graščine Sused-Subotica, tako odiral podložnike da so se dvignili pod vodstvom Elije Gregorića in Matije Gubca. Pri družili so se jim še sosednji dolenski in štajerski kmetje. Njih cilj ni bilo samo izboljšanje gospodarskega stanja, temveč socijalna svoboda sploh: v Zagrebu so si hoteli osnovati svojo vlado, sami bi pobirali davke, svobodno naj bi trgovali do morja in sami naj bi varovali mejo pred Turki. Pri vsem tem pa so priznavali cesarja in nadvojvodo nad seboj. A tudi sedaj je zmagala krivica nad pravico. Stanovski vojaki so potolkli kmete pri Krškem in pri Kozjem. Matijo Gubca so kronali sedečega na razbeljenem železnem prestolu z žarečo železno krono v Zagrebu. Kmetska moč je bila strta za vselej, kajti poznejši upori so bili zopet omejeni na posamezne kraje in brezuspešni.

Po smrti Karla je zavladal Notranji Avstriji njegov sin Ferdinand II. (1500 do 1637). Slavna je bila tedaj zmaga kršćanske vojske pri Siseku 1593; to mesto je napadel Hasan paša, a karlovški general Andrej Turjaški in

Adam Ravbar s Krumperka sta premagala Turke. Iz Hasanove dragocene obleke so napravili mašni plašč, ki ga hranijo v ljubljanski stolni cerkvi, kjer se spominjajo še dandanes slavne zmage na dan sv. Ahacija (22. junija).

Zoper protestante je združeval Ferdinand II. vso svojo moč; manj odločen pa je bil proti Turkom. Zato se je posrečilo vzeti Turkom Kanižo, odkoder so silili potem v Medmurje in na Štajersko obenem z upornimi hajduki.

Ferdinandu II. je sledil na prestolu sin Ferdinand III. (1637—1657), temu pa Leopold I. (1657—1705). Zadnji se je moral zopet mnogo bojevati s Turki; po zaslugi slavnega vojskovodje princa Evgena Savojskega in drugih izvrstnih generalov se je posrečilo Avstriji, da je poglala Turke celo z Ogrske. Ko je slednjič sklenil cesar 1699 mir s Turki, je odleglo narodom, posebno pa Slovencem in Hrvatom, a posledice turških navalov se niso dale izbrisati. Še danes pomeni našemu ljudstvu ime »Turek« najstrašnejšega sovražnika.

12. Slovenci v 18. stoletju.

Drugi naslednik Leopolda I., Karel VI. (1711—1740) je dokončal pod vodstvom Evgena Savojskega turške boje na Ogrskem in odprl avstrijski politiki vrata

na Balkan. Za njegove vlade so popravili tudi veliko cesto iz Trsta na Dunaj, čez Predel in Ljubelj. Trst je dobil prosto luko.

S Karlom VI. je izumrl habsburški rod v moški vrsti. Njegova hči Marija Terezija (1740—1780), ki je bila omožena s Francem Lotarinškim, je ustanovila vladarsko rodbino habsburško-lotarinško.

Marija Terezija in njen sin Jožef II. (1780—1790) sta preosnovala ljudsko šolstvo, a dala sta mu popolnoma nemški značaj. Po naših krajih se je razvijalo šolstvo zelo počasi, ker je primanjkovalo povsod zmožnih učiteljev in primernih šolskih prostorov. Ker so smeli učitelji poučevati samo v nemškem jeziku, je umljivo, da ni imela vsa ta šolska preosnova za Slovence skoro nobene vrednosti in koristi.

Več pa je koristila slovenskemu ljudstvu Jožefova osvoboditev kmetov iz osebne sužnosti. Vsled te reforme so smeli odslej naši sinovi vstopati v srednje in visoke šole, kjer so se sicer izobraževali v tujem jeziku in duhu, a mnogi ljudje so se vračali zopet med svoje ljudstvo kot duhovniki, učitelji, zdravniki in pravniki ter so budili z besedo in knjigo rojake k narodni zavednosti.

13. Ilirija oživiljena.

L. 1789. je izbruhnila na Francoskem narodna revolucija. Demokratska načela so nastopila odtod svojo zmagovalno pot po Evropi. Gospodujoči stanovi in vladarske rodbine so se jeli bati za svoje stare pravice. Avstrijska vlada je najprej občutila pretečo nevarnost. Cesar Franc II. (1792—1835, od 1804. dalje kot avstrijski cesar Franc I.) je menil, da ne sme mirno čakati in samo opazovati, kaj počenjajo Francozi. Zato je potegnil Avstrijo v dolgotrajne in silno drage vojne proti Francozom. Kmalu pa se je pokazalo, da so Avstrijci podcenjevali francosko moč. Napoleon Bonaparte je v mnogih bitkah premagal Avstrijo in druge države. Najhujše pa je zadel Avstrijo, ko ji je narekoval v Schönbrunnu pri Dunaju dne 14. oktobra 1809. leta mir, po katerem je morala odstopiti Gorenjo Koroško, Goriško, Trst, Kranjsko in Hrvaško desno od Save. Tem deželam je pridružil Napoleon še Istro, vzhodni del Tirolske ter Dalmacijo s Kotorom in Dubrovnikom ter ustanovil »kraljestvo ilirskih provincij« s prestolnico v Ljubljani. Politično upravo je poveril Napoleon maršalu Marmontu. Država je imela skoro samo Slovence in Hrvate za prebivalce; le na severozahodu je bilo nekaj Nemcev, v Primorju pa ne-

kaj Italijanov. V teh časih so Slovenci, izvzemši Štajerce in spodnje Korošce, zadihali po dolgem avstrijsko-nemškem mučenju svobodo. Enotna Ilirija je pomenjala prvič nekako »zedinjeno Slovenijo«. Novih podanikov Marmont ni silil z orožjem k zvestobi, temveč jih je pridobival s koristnimi napravami zase. Prvi in najvažnejši dar, ki ga je dobilo ilirsko prebivalstvo po francoski revoluciji, je bila enakopravnost vseh državljanov pred zakonom. Tudi obrtniki so dobili popolno svobodo, kajti vlada je odpravila cehe in dovolila vsakomur pečati se z rokodelstvom, obrtnijo ali trgovino, kakor je hotel. Francoski orožniki so skrbeli za javni red, ki so ga prej ogrožale rokovenjaške in roparske drhali. Največ pa je storila Francija za šolstvo. Ustanavljala je deške in dekliške ljudske šole, višjo izobrazbo naj bi nudilo ilirski mladini 25 gimnazij in 9 licejev ter 2 zavoda z visokošolskim značajem (v Ljubljani in Zadru). Za ljudsko šolo je vlada določila deželni jezik kot učni jezik, za srednje in višje šole pa v tem oziru ni izdala točne naredbe; prepustila je to odločitev zavodom samim.

Spričo teh razmer ni čudno, če se je marsikateri Slovenec, ki je bil poprej hud sovražnik Francozov, izpremenil v njih prijatelja. Med temi je bil tudi pesnik

Valentin Vodnik, ki je spesnil pesem »Ilirija oživljena«. V tej pesmi slavi vstajenje slovenskega naroda ter pravi, da bo Ilirija »prstan Evrope«.

A 1813 so udarile zopet avstrijske čete v Ilirijo. Kmalu je nastopil tu splošen preobrat. Na mesto francoske Ilirije je stopilo »kraljestvo ilirsko«, ki je obsegalo Koroško, Kranjsko, vse Primorje s Trstom, a to kraljestvo je životarilo le po imenu do leta 1849. Na mesto francoskega uradništva so stopili zopet nemški uradniki in avstrijska policija je začela izvrševati svojo kruto oblast. Nemščina je postala uradni jezik.

14. Predmarčna doba.

Avstrijska vlada, ki je za francoskih vojn rada naglašala »pravice podložnikov«, je kmalu pozabila na demokratska načela. Usodo Avstrije je vodil do leta 1848. knez Metternich, ki je uveljavil prepričanje, da imajo edino vladarji pravico ukazovati narodom in določati njih usodo. Cesar Franc in njegov kancelar Metternich sta bila zoper vsako nacionalno in svobodno misel. A dasi je bila avstrijska vlada centralistična, vendar razne dežele cesarstva niso imele zavesti celokupnosti. Nasprotno; že so se začele razne narodnosti, tako Ogri in Slovani, a tudi Italijani, narodno probujati. Na Hrvatskem je nastopil Lju-

devit Gaj s poizkusom, da ustvari za vse Jugoslovane enoten pismeni jezik. Vsa jugoslovanska plemena naj bi se združila pod imenom »Ilirci«. A vlada in tudi mnogi domači buditelji niso bili ilirizmu naklonjeni, vsled česar je začelo novo gibanje pri Slovencih hirati.

Tudi za cesarja Ferdinanda I. (1835—1848) je imela v Avstriji največjo moč še vedno tajna policija. Vzlic temu pa se je hotel vsak narod samostojno razvijati. Med Slovenci so nastopali tedaj odlični možje: dr. France Prešeren je zlagal najkrasnejše pesmi na slovanskem jugu, dr. Janez Bleiweis je ustanovil »Novice« ter budil Slovence na Kranjskem; v istem smislu so delovali na Štajerskem Davorin Trstenjak, Stanko Vraz i. dr., na Koroškem A. M. Slomšek in Urban Jarnik, na Goriškem pa Valentin Stanič.

Tedaj pa je došla iz Francije novica, da je tam izbruhnila v mesecu februarju 1848 revolucija. Takoj je začelo tudi v Avstriji na več krajih skoraj istočasno vreti.

15. Leto 1848 in 1849.

Dne 13. marca 1848 je izbruhnila tudi na Dunaju revolucija. Metternich je moral bežati v inozemstvo.

Slovenci so zahtevali v »Slovenskem programu« združitev vseh Slovencev v zedinjeni »Sloveniji« ter enakopravnost slovensčine v uradih in v šoli; a voditelji slovenske politike niso bili sposobni za dosego resničnih uspehov.

Meseca julija se je sešel na Dunaju ustavodajni državni zbor. Po dolgotrajnih razgovorih so slednjič sklenili zakon, ki je odvzel kmetom bremena, a tako, da so dobili zemljiški posestniki odškodnino.

Na Ogrskem so se Srbi kmalu obrnili zoper ogrsko ministrstvo: njim so se pridružili tudi Hrvatje in na čelo vsega gibanja je stopil ban Jelačić, poveljnik vojaške granice. Organiziral je ves upor zoper Ogrsko. Vlada mu je izročila vrhovno poveljništvo; udaril je na Ogrsko.

Med tem je sklicala avstrijska vlada državni zbor v moravsko mesto Kromeriž. Dne 2. decembra 1848 se je odpovedal cesar Ferdinand I. v Olomucu prestolu, zasedel ga je njegov nečak Franc Jožef I. (1848—1916). Le-ta je po udušenih vstajah razpusil državni zbor v Kromerižu, obenem pa je izdal 7. marca 1849 iz lastne oblasti (»oktroirano«) ustavo, po koji naj bi bili Avstrija in Ogrska ena država. S tem je bila samostojnost Ogrske odstranjena. A ogrski državni zbor ni hotel priznati Franca Jožefa. Odstavili so

habsburško dinastijo na Ogrskem, a ruski general Paskievič, avstrijski poveljnik Haynau in Jelačić so prisilili ogrsko vojsko, da se je vdala 1849.

16. Doba ustavnih bojev

Po udušenih revolucijah so se bolj in bolj množili v Avstriji znaki reakcije; cesarski patent 1851 je odpravil marčno ustavo iz leta 1849; Avstrija je postala zopet absolutna država, ki je izkušala vse centralizirati. Največji vpliv je dobil v Avstriji Aleksander Bach. Nemški uradniki (»Bachovi huzarji«) so jeli zopet gospodariti. Ko je bila 1859 Avstrija poražena v avstrijsko-sardinski vojni, je padlo ministrstvo Bach, absolutizem v Avstriji je zopet prenehal. Oktoberska diploma iz leta 1860., ki jo je izdal notranji minister grof Agenor Golüchowski, je odstranila centralistični sistem, ki se je opiral v prvi vrsti na Nemce, ter je priznala deželnim zborom prednost v političnem življenju; bila je torej federalističnega značaja. Vsled nezadovoljnosti Nemcev in Madžarov pa so razveljavili to diplomu že nekaj mesecev pozneje.

1861 je izdal minister Schmerling takozvani februarški patent, ki je zopet omejil moč deželnih zborov in je poveril večji delokrog osrednjemu parlamentu, združil bi naj torej državo na stroške po-

sameznih deželá in nenemških narodov. Slovenci, ki so bili kakor Slovani, za federalizem, so zahtevali v prvi vrsti enakopravnost slovenskega jezika v šoli in uradu. Voditelja Slovencev sta bila tedaj dr. Janez Bleiweis, »oče Slovencev« in pesnik dr. Lovro Toman. V državnem zboru so imeli Slovenci samo 5 poslancev in so bili z ostalimi Slovani v neznatni manjšini, ki ni mogla prodreti z nobenim predlogom.

Ker je bila nezadovoljnost med avstrijskimi narodi skoro splošna, ni mogel dunajski državni zbor uspešno delovati. Madžarom se je posrečilo, da je prišel na krmilo minister Belcredi (1865), ki je odpravil ustavo. Avstrija je zopet postala absolutna država, a že v prihodnjem letu je sledila vojna katastrofa Avstrije na Češkem v boju zoper Prusko. Sedaj je bilo vsem v Avstriji jasno, da mora absolutizem prenehati ter da je treba Avstrijo preosnovati. Belcredija je nadomestil Beust; on in Deak sta ustvarila takozvano »decembersko ustavo« z dne 21. dec. 1867. leta. Le-ta je delila avstro-ogrsko monarhijo v dve državi s skupnim vladarjem (dualizem); poleg vladarja sta imeli avstrijska in ogrska država tudi skupno vnano politiko, vojaštvo in državne finance. Med polovicama je torej obstojala personalna in realna unija. Največ

so pridobili s to ustavo Madžari, ki so vse druge narodnosti na Ogerskem brezobzirno izkušali madžarizirati. — V Avstriji so zahtevali Nemci nekako prevlado med drugimi narodi. Slovanov je bilo sicer mnogo več nego Nemcev, toda Slovani so bili razdeljeni v več narodov, ki so si v marsičem nasprotovali. Nemci so zahtevali nemški jezik v parlamentu, upravi, v šolah in v justici. Zoper nemško prevlado so se dvignili Čehi, od njih pa so se učili tudi Slovenci; ustanavljali so »Čitalnice« in druga narodna društva ter stavili svoje politične zahteve na »taborih«, kjer sta se odlikovala kot govornika Raič in dr. Zarnik.

Vrstilo se je ministrstvo za ministrstvom. Ministrstvo Taaffe (1879—1893) si je stavilo nalogo, da izvede spravo med narodi v Avstriji. Vse narodnosti naj bi bile enakopravne; toda Nemci niso bili s tem nikakor zadovoljni. Vlado je podpiral v parlamentu takozvani »železni obroč«, ki so ga sklenili fevdalni veleposestniki, Čehi, Poljaki in Jugoslovani ter nemški konservativci. Ko pa je hotelo ministrstvo Taaffe izvesti volilno reformo na podlagi splošne volilne pravice, je moralo vsled odpora nekaterih strank v parlamentu odstopiti.

Taaffejev drugi naslednik, poljski grof Badeni, je izdal 1897 dve jezikovni na-

redbi za Češko in Moravsko; po teh bi moral vsak uradnik v teh deželah biti zmožen češkega in nemškega jezika. To je izzvalo pri Nemcih najhujši odpor; zato je moralo Badenijevo ministrstvo odstopiti.

Za Badenijem so se hitro vrstila ministrstva. 1906 je sprejel pod ministrskim predsednikom baronom Beckom avstrijski parlament zakon o splošni, enaki, direktni in tajni volilni pravici. 1907. leta je dobil ta zakon cesarsko sankcijo. Pri vsem tem pa so divjali narodnostni prepiri v Avstriji in Ogrski še dalje; bilo je, kakor bi se bojevalo vse proti vsakomu. Vsakomur je postalo očito, da se more ta boj končati le na radikalen način. Tega pa je dovedla svetovna vojna, ki je izbruhnila l. 1914.

III. Zgodovina Hrvatov.

I. Naselitev Slověnov na Balkanskem polotoku.

Do leta 600. ni pri Slověnih opazati namena, da bi se naselili na bizantinskem ozemlju, marveč le, da bi si priborili mnogo plena. Pač pa so si jeli po letu 600 Slověni polagoma lastiti Balkanski polotok. To jim je bilo tem lažje, ker so Bizantinci

morali takrat pošiljati svoje čete proti Perzijanom in Arabcem. Tako so tedaj Slovêni posedli obširne dele Balkanskega polotoka. Udarili so na Peloponez, to je južni del Balkanskega polotoka, oblegali so Solun ter razrušili v začetku sedmega stoletja Salono; prebivalci tega mesta so bežali v Dioklecijanovo palačo ter so na ta način ustanovili Split. Sredi sedmega stoletja je bila naselitev Slovênov po velikem delu Balkanskega polotoka dovršena. Še vedno pa so imeli ti Slovêni skupo ime, imena kakor Srbi in Hrvatje so v tej dobi zaznamovala le razna plemena. Pač pa moramo v naslednjem času ločiti že zgodovino Hrvatov od zgodovine Srbov.

2. Hrvatski knezi.

526. leta so Hrvatje pobili Obre in so postali neodvisni gospodarji zemlje med Savo, Cetino (v Dalmaciji) in Vrbosom (v Bosni). Glavna kraja tega ozemlja sta bila Biograd (Zara Vecchia) in Bihač. Sošedje Hrvatov na vzhodu in jugu so bili Srbi.

Dolgo časa niso Hrvatje ustanovili države. Živeli so kakor v prastarih časih brez skupnega vladarja demokratično. Za vlade frankovskega kralja Ludovika Pobožnega (814—840) pa je ustanovil ob Jadranskem morju Borna hrvaško državo

pod frankovsko nadoblastjo. Imenovala se je Dalmatinska ali Bela Hrvaška in je obsegala ozemlje stare Dalmacije, dočim so se dežele med Dravo, Savo in Kolpo imenovala Posavska Hrvaška. Hrvatje ob obali so se naučili od prejšnjih prebivalcev mornarstva; postali so spretni mornarji in so ostali taki še do dandanes.

Zaradi nasilja frankovskih grofov v Posavski Hrvaški se je dvignil ondotni veliki župan Ljudevit Posavski zoper Franke. Pridružilo se mu je tudi mnogo Slovencev (gl. str. 13), da, posrečilo se mu je celo pridobiti zase Timočane (tako imenovane po reki Timoku v vzhodni Srbiji), del Srbov, ki so odpovedali pokorščino Bolgarom. Zdaj so se vneli hudi boji s Franki; v teh pa knez dalmatinskih Hrvatov, Borna, ni podpiral svojih posavskih bratov, temveč Franke. Franki so sicer strašno opustošili Hrvaško, a Ljudevit se je šele po dolgotrajnih bojih umaknil k Borninemu uju, ki pa je slavnega hrvaškega junaka zavrtno umoril. Brez dvoma Ljudevit ni bil navaden vstajnik, temveč so ga vodile višje misli, za katere se je navduševal ves njegov narod.

Ljudevitov drugi naslednik Mutimir je podredil Posavsko Hrvaško nadškofiji sv. Metoda ter je uvedel slovensko službo božjo.

Mutimirov naslednik Braslav je prejel od Vzhodne frankovske države, jugozapadni del Panonije, a po njegovi smrti je prenehala frankovska nadoblast po Panoniji.

V devetem stoletju so se odločili Hrvatje za rimsko-katoliško vero, dočim so postali njih bratje Srbi pravoslavni.

Za vlade Branimira (879—890) je postala Bela Hrvaška popolnoma samostojna država, prosta tudi vsakega bizantinskega vpliva. Isti vladar je uvedel tudi slovansko službo božjo in glagolico.

3. Kralji narodne krvi.

Okoli leta 910. je združil Tomislav z Belo Hrvaško tudi Posavsko državo. Pognal je Madžare preko Drave, še celo Bizantinci so ukazali svojim mestom Splitu, Zadru i. dr., da naj stopijo pod zaščito Tomislava, ki je bil njih zaveznik. Tomislav je premagal tudi bolgarskega carja Simeona in se je kronal leta 925. za hrvaškega kralja. Bizantinski pisatelji pripovedujejo, da je imel Tomislav v tistih časih 100.000 pešcev, 60.000 konjenikov, 80 velikih in 100 malih ladij, torej vojaško moč, ki je bila tedaj nekaj izvenrednega. Tomislavova zasluga je bila, da so se dalmantinski škofje zopet spravili s papežem. Na splitskem cerkvenem

zboru, katerega so se udeležili tudi papeževi odposlanci, so sicer sklenili, da odpravijo slovansko službo božjo ter uvedejo latinsko; vendar pa se je slovanska služba božja še dalje ohranila. Tomislav in njegovi nasledniki so bili v tem oziru zaradi tega toliko popustljivi, ker so hoteli doseči gospodstvo po vsej Dalmaciji, kar se jim je tudi posrečilo.

Petar I. Kresimir (1058—1073), eden izmed Tomislavovih naslednikov, je priklopil svoji državi dalmatinska mesta in otoke ter se je proglasil za »kralja Hrvatov in Dalmatincev«. Bil je najmočnejši hrvaški vladar, a za njegove vlade so zopet na cerkvenem zboru v Splitu slovesno sklenili, da se mora slovanska služba božja iztrebiti.

Dmitar (Dimitri) Zvonimir (1076 do 1088), Petrov drugi naslednik, je dobil od papeža Gregorja VII. kraljevsko krono in se je priznal za vazala rimskega stola.

Toda jugozapadne pokrajine (v današnji južni Dalmaciji, v Hercegovini in Črni gori) so se odcepile od hrvaške države. Sploh je bila lega hrvaške države malo ugodna. Bizantinska država je zadrževala njen razvoj na morju in na suhem, isto so delali tudi Benečani, ki so se pripravljali kot zvesti služabniki Bizantincev na njih dediščino ob Jadranskem morju, poleg tega pa so tudi Arabci napravljali

Hrvatom mnogo škode; na severovzhodu pa je postala Ogrska mogočna država, ki je posegala večkrat v hrvaške razmere, kakor pozneje v srbske in bolgarske. Notranji prepiri med latinskimi škofi in med hrvaško narodno cerkvijo pa tudi niso pospeševali utrditve enotne države.

4. Hrvaška pod ogrskimi kralji iz rodovine Arpadov (1102—1301).

Zvonimir ni zapustil sina. Zato je nastal boj za prestol. Narodna stranka je izvolila za kralja Petra II., pristaši Zvonimirove vdove Jelene, sestre ogrskega kralja Ladislava I., so pa pozvali Ogre v deželo. Ladislav I. je prekoračil Dravo in postavil svojega nečaka Almoša za hrvaškega vladarja; obenem je ustanovil zagrebško škofijo (1093). Ob tej priliki omenja zgodovina prvikrat mesto Zagreb. A po Ladislavovi smrti je Petar II. pregnal Almoša.

Koloman (1102—1116), naslednik Ladislava I., je sicer premagal Petra II., poslednjega kralja hrvaške krvi, toda nekaj let pozneje so Hrvatje pregnali Madžare iz dežele. Zato se je Koloman pogajal z njimi; uspeh teh pogajanj je bil, da je pridobil zase zastopnike dvanajsterih hrvaških plemen, katerim je obljubil, da Hrvaška ne bode plačevala nobenega tributa; vendar se ima udeleževati kraljevih

vojn do Drave na svoje, severno od Drave pa na kraljeve stroške. Nato so ga v Belgradu ob morju (Zara vecchia) kronali za hrvatsko-dalmatinskega kralja (1102). Hrvatje so se držali vedno nazora, da so se 1102. leta priklopili prostovoljno Ogrski. Od tega leta je vnanja politika Hrvaške ozko združena z Ogrsko. Ime »Hrvaška« je bilo tudi v naslednjih letih le bolj za pokrajine ob morski obali v rabi, dočim se je dežela med Savo in Dravo imenovala »Slavonija« (Slovenska zemlja).

Za Kolomanovih naslednikov so se morali Hrvatje mnogo bojevati z Benečani, ki so se polastili vse prekmorske trgovine. Leta 1125. so Benečani razrušili staro hrvaško prestolico Beligrad. Šele Bela II. (III. 1172--1196) je zopet odvzel Benečanom Dalmacijo, obenem pa je podelil starim hrvaškim plemenitim rodovinom, kakor Frankopanom, Šubićem in dr., obširna zemljišča.

5. Hrvaška pod ogrskimi kralji iz rodovine Anžuvincev (1301—1395, 1409).

Ko je 1301 izumrla na Ogrskem rodovina Arpadov, so izvolili s papeževo pomočjo Anžuvince Karla I. Roberta za ogrskega in hrvaškega kralja, a nastale so zmede, ki so podkopale oblast ogrskega kraljestva; mnogo posestev inpravic je

prešlo v roke mogočnih velikašev (magnatov), med katerimi so imeli hrvaški Subići v Dalmaciji, na Hrvaškem in v Bosni skoro kraljevsko oblast; ravno tako so vladali grofje iz rodovine Frankopanov na otoku Krku in drugod kakor neodvisni knezi.

Ludovik I. Veliki (1342—1382), sin in naslednik Karla I. Roberta, je razširil ogrsko oblast daleč okrog na sosednje dežele. Benečani so mu morali odstopiti Dalmacijo od Kvarnera do Drača, zahodna Bolgarska je pripoznala ogrsko nadoblast, Srbija mu je odstopila pokrajine ob Savi, Bosna je bila zvezana z njim. Ludovik je dal Ogrski največji obseg, ki ga je sploh imela v zgodovini.

Po Ludovikovi smrti so kronali njegovo hčer Marijo za »kralja« na Ogrskem. Poročena je bila s Sigismundom (Žigmund), sinom nemškega cesarja Karla IV. iz rodovine Luksemburžanov. Sigismund je imel na Ogrskem in Hrvaškem mnogo nasprotnikov. Le-ti so proglasili Karla II. Draškega, kralja napoljskega, za kralja (1385—1386). Po njegovi smrti so posadili na njegov prestol Karlovega mladoletnega sina Ladislava (1386—1409) ter so umorili celo kraljico-vdovo Ludovika Velikega, Sigismundovo ženo pa so vjeli. Tudi sicer je razpadala mogočna ogrska država, ki jo je bil ustvaril Ludovik. Med

drugimi si je osvojil srbski car Lazar del Banata, bosenski vladar Tvrtko je stiskal Dalmacijo, od juga pa so pritiskali Turki. Le Benečanom se je imel Sigismund zahvaliti, da so ga ozvolili in okronali za ogrskega kralja (1387) in da je dobila njegova ujeta žena zopet svobodo.

6. Kralji iz različnih rodbin (1409—1526).

Po Sigismundovi smrti (1438) so priznali na Ogrskem in na Češkem po daljših pogajanjih Albrehta Avstrijskega (kot avstrijski vojvoda V., kot nemški cesar II.) za kralja. Bil je mož Sigismundove hčere Elizabete. Med vojsko zoper Turke pa je umrl. Njegov sin je bil Ladislav Posmrtnik. Po smrti Albrehta Avstrijskega so nekateri ogrski magnatje in prelatje ponudili ogrsko krono poljskemu kralju Vladislavu iz rodovine Jegolovcev. Ko pa je leta padel v bitki pri Varni (1444), so priznali Ladislava Posmrtnika za kralja, a za državnega upravitelja so postavili Ivana Hunjadija.

Po Ladislavovi smrti (1457) so izvolili Ogrji Matijo Korvina, Hunjadijevega sina, za svojega kralja. Za njegove vlade je predal Ivan Frankopan Benečanom otok Krk; tako je izgubila Hrvatska zadnji otok v Jadranskem morju (1480).

Ko je umrl 1490. leta Matija Korvin, sta zahtevala ogrsko kraljestvo češki in poljski kralj, dva brata iz rodovine Jagelovcev; slednjič so izvolili češkega kralja Vladislava za ogrskega vladarja (1490-1516). Z njim je sklenil Maksimilijan I. v Požunu (1491) pogodbo, da pripadeta Ogrska in Češka Habsburžanom, če izumrje Vladislavov rod v moški vrsti; tudi ogrski stanovni so bili s tem zadovoljni.

Leta 1521. je osvojil slavní sultan Soliman II. Beligrad, ključ do Ogrske. Štiri leta pozneje je navalil na Ogrsko in je grozno porazil maloštevilno vojsko pri Mohaču (1526). Na begu je padel kralj Ludovik, sin Jagelovca Vladislava, v bližini Pečuha s konjem vred v potok in se zadušil v blatu.

7. Kralji iz rodovine Habsburžanov (1526 do 1780).

Ludovik je bil zadnji moški Jagelovec. Po pogodbi bi morali pripasti Češka in Ogrska njegovemu svaku Ferdinandu, vnuku Maksimilijana I., a večina ogrskih stanov je izvolila Ivana Zapoljskega za kralja. Tudi Slavonci so se jim pridružili iz sovraštva do Nemcev, a hrvaški stanovni so izvolili Ferdinanda za kralja. Začeli so se dolgotrajni boji za ogrsko krono, v katere so čestokrat posegali Turki. V teh bojih se je zlasti odlikoval

hrabri Hrvat Nikola Jurišič, ki je ustavil (1532) pri Kiseku Solimana II. na njegovem potu proti Dunaju. Slednjič so delili Ogrsko tako, da je prišla Slavonija do reke Ilove v turško last, Hrvaška pa je ostala Ferdinandu.

Stari sultan Soliman II. je še enkrat udrl na Ogrsko; 1566 — za vlade Maksimilijana II. (1564 — 1576) — je jel oblegati malo mesto Siget v bližini Pečuha. Branil ga je Nikola Zrinski, ki mu je Ferdinand podaril veleposestvo Čakovec. Po petih tednih je dal Zrinski odpreti mestna vrata ter je planil nad Turke, ki so kmalu vse posekali. Med obleganjem je umrl tudi sultan Soliman II.

Zmago krščanske vojske pri Siseku (1593) smo opisali na drugem mestu (gl. str. 41).

Izvrstna bramba proti Turkom so bili uskoki, prebivalci po Turkih ogroženih krajev, ki so se izselili v bližnje krščanske dežele, tako tudi na zapadno Hrvaško in jadransko obalo. Tudi ob kranjsko-hrvaški meji so se naselili uskoki. Pozneje so dovoljevali deželni stanovi in deželni knezi uskokom naselitev le pod pogojem, da so se zavezali v slučaju turškega navala oditi na boj in pomagati pri popravljanju obmejnih utrd. Kot odškodnino so dobivali brezplačno zemljišča, ki so bila prosta vseh davščin. Nadvojvoda Karel Štajerski,

brat cesarja Maksimilijana II. je hotel urediti Vojaško Krajino in je dal zidati nove trdnjave, med njimi Karlovec (1579), ki je postal središče Hrvatske Krajine, dočim je imela Slavonska Krajina med Savo in Dravo Varaždin za središče.

Cesar Rudolf (1576—1608, 1612), sin in naslednik Maksimilijana II., je hotel na Ogrskem uveljaviti nekatere zakone v prid katoliški cerkvi, a uprli so se ogrski in erdeljski magnati in so izvolili Štefana Bočkaja (Bocskay) za kralja. Tedaj so proglasili cesarjevi bratje nadvojvodo Matijo za rodbinskega poglavarja Habsburžanov. Le-ta je sklenil mir s Turki, ki so pomagali Bočkaju. Cesar ni hotel odobriti tega miru, ker se je srdil na brata Matijo, na kar ga je ta prisilil, da mu je odstopil poleg drugih dežel tudi Ogrsko in Hrvatsko, a Matija je moral privoliti, da se ne sme tujih vojakov nastaniti na Ogrskem in Hrvaškem, pač pa mora Notranja Avstrija skrbeti za vzdrževanje trdnjavijskih posadk na granici.

Za Ferdinanda II. Štajerskega so sodelovale hrvaške čete v 30 letni vojni. Ker je bila Krajina slabo obljudena, so generali naseljevali v njej Srbe (Vlahe).

Ferdinand III. (1637—1657) se je trudil, da bi se Ogrska in Hrvatska izedna-

čili z avstrijskimi deželami, a to je preprečil ban Nikola Zrinski.

Za vlade Leopolda I. (1657—1705) so zopet udrli Turki na Ogrsko, a bili so poraženi pri Sv. Gothardu. Neugodni mir, ki ga je sklenil cesar v Vasvaru, je vznevoljil Ogre in Hrvate. Tudi so se pritoževali, da jih nadlegujejo nezodostno plačani nemški vojaki, ki so bili nastavljeni po ogrskih trdnjavah na vojaški granici. Odnosaje so otežkočali še verski prepiri. Naraščajoče nezadovoljstvo bi bili gotovo odstranili deželni zbori, a teh niso sklicevali. Tedaj so sklenili velikaši Franc Weselény, Franc Nádasdy, ban Nikola Zrinski, njegov brat Peter Zrinski, Franjo Krsto Frankopan in Franc Rákóczy zaroto z namenom, da odtrgajo Ogrsko in Hrvatsko Habsburžanom in izvolijo namesto Leopolda kakšnega francoskega princa za kralja. A cesarju so ovačili zarotnike; hitro je poslal močno vojsko na Hrvaško ter tako presenetil zarotnike. Peter Zrinski se je takoj udal cesarju, upajoč v njegovo milost, in je odpotoval na Dunaj s svakom Krstom Frankopanom. Tam pa so oba takoj zaprli kot veleizdajnika in ju poslali v Dunajsko Novo Mesto, kjer so ju obsodili na smrt. Dne 30. aprila 1671 so ju obglavili. Posestva obsojencev so zapadla državi. Na Ogrskem in Hrvaškem je cesar zdaj deloma raz-

veljavil ustavo, Hrvatom je odvzel domačega podkralja, bana, in podelil vso oblast karlovškemu generalu Herbersteinu. Ta naredba je tako preplašila hrvaške plemiče, da so naprosili cesarja, naj bi odtrgal hrvaško od ogrske krone in jo priklupil notranjeavstrijskim deželam (1672). Te želje pa cesar ni mogel izpolniti zaradi ogrske vstaje. Toda dočim so Hrvatje samo z vnetimi besedami zagovarjali svoje pravice in si res na ta način naklonili nekoliko obzirnosti, se Ogri niso hoteli sprijazniti s cesarjem, zlasti ker so jim prišli Turki na pomoč. Ti so prodirali proti Dunaju, ga oblegali (1683), a so bili premagani. Cesarske čete so tirale Turke pred sabo in jim jemale na Ogrskem mesto za mestom. Ob Dravi, Savi, Kolpi in Uni so pritisnili Hrvatje, podili Turke iz dežele in prodirali v Bosno.

Spričo velikih uspehov je sklical Leopold I. državni zbor v Požunu (1687), kjer so ogrski in hrvaški štanovi priznali dedinsko pravico Habsburžanov; ako pa izumro Habsburžani brez moških potomcev, tedaj lahko Ogri in Hrvatje svobodno izberejo novega kralja.

Cesarjev vrhovni poveljnik Ludovik Badenski je porazil Turke pri Nišu v Srbiji in 1691 pri Slanem Kamenu; v tem času (1690) se je naselilo 37.000 srbskih rodbin s Kosovega polja in povirja go-

renje Morave ter Timoka pod vodstvom patriarha Arzenija Crnojevića in grofa Gjorgjo Brankovića po južnem Ogrskem, Sremu in vzhodni Slavoniji. Na cesarjev poziv so se vzdignili namreč proti Turkom in se zatekli na avstrijsko ozemlje, da bi ušli turški maščevalnosti. Ko je premagal potem še princ Evgen Savojski Turke pri Zenti (1697), je prosila Turčija za mir, ki ga je sklenil cesar v Sremskih Karlovcih (1699). Cesar je dobil vso Ogrsko izvzēmši Banat, vso Hrvaško do Une in Velebita ter Slavonijo, izvzemši Srem z Zemunom in Mitrovico; Benečani so obdržali dalmatinski trdnjavi Knin ter Senj z okolico.

Leopoldu I. je sledil njegov starejši sin Jožef I. (1705—1711), temu pa mlajši sin Karel III. (kot nemški cesar VI. 1711 do 1740). Za njegove vlade je pobil princ Evgen Turke pri Petrovaradinu in pri Belgradu (1717). V miru, ki so ga sklenili v Požarevcu (1718), je dobil cesar med drugim tudi Banat, ozek rob Bosne ob Savi in severno Srbijo.

Karel III. je bil zadnji moški Habsburžan; bal se je za usodo države po svoji smrti; ta nevarnost je napotila hrvaške stanovce, da so (1712), ne meneč se za Ogre, sklenili, priznati v slučaju, da izumro moški potomci vladarske rodovine, tisto nadvojvodinjo za svojo kraljico, ki bode vladala v Notranji Avstriji in stolo-

vala na Dunaju. Sklicevali so se pri tem Hrvatje na starodavni medsebojni stik s tistimi deželami, ki so jim zvesto pomagale v turških bojih; obenem so hoteli dokazati svojo samostojnost nasproti Ogrski. Cesar je z veseljem potrdil hrvaški predlog in je v seji državnega sveta dne 19. aprila 1713 razglasil določila o nasledstvu, ki se zovejo pragmatična sankcija. Med drugim je bilo to določeno, da sledi cesarju v prvi vrsti najstarejša hči in njeni potomci. Polagoma so priznale pragmatisko sankcijo skoro vse evropske države.

Pred svojo smrtjo je moral cesar Karel VI. odstopiti v miru v Belgradu (1739) Turčiji med drugimi deželami tudi Beligrad in Srbijo.

Za vlade Marije Terezije (1740 do 1780) je služil baron Fran Trenk s hrvaškimi pandurji v turških uniformah med četami maršala Khevenhüllerja. Njegovi protivniki so ga slednjič očrnili pri kraljici, ki ga je postavila pred sodišče. Trenk je bil obsojen na dosmrtno ječo. Umrl je v ječi v Spielbergu pri Brnu.

Leta 1745. je obnovila in pridružila Marija Terezija Slavonijo Hrvatski. Ta je pošiljala od 1751 dalje po enega zastopnika v požunski sabor. Slavonsko Posavino so preuredili v Vojno Krajino. Vsak človek v krajini je bil vojak od 16.—60.

leta. Tako je tvorila Vojna Krajina veliko vojašnico stalne vojske, kajti v slučaju vojne je mogla postaviti 50.000 mož.

Leta 1767 pa je osnovala Marija Terezija hrvatsko »kraljevsko vijeće« (= svet) za vojaške, upravne, sodne, finančne, šolske in gospodarske zádeve. V vijeću je bil ban, en cerkveni dostojanstvenik, en velikaš in trije plemiči. To vijeće ali »zemaljska vlada« je zapovedovalo županom. Hrvatje pa niso bili zadovoljni z vijećem, ki je opravljalo posle sabora, a tudi Madžari niso bili z njimi zadovoljni. Zato ga je Marija Terezija odpravila, njegove posle pa je prenesla na ogrsko namestniško vijeće. Tako je bila tedaj Hrvatska prvič podvržena ogrski vladi.

Ker je bila Hrvatska brez primorja, je vrnila Marija Terezija 1776 Hrvatski Reko in okolico. Tri leta pozneje je povzdignila Reko v svobodno trgovsko mesto z obširno avtonomijo.

8. Vladarji iz habsburško-lotarinške rodovine (1780—1918)..

Sin in naslednik Marije Terezije, Jožef II. (1780—1790) je premestil ogrsko namestniško vijeće iz Požuna v Budim. Ogrsko in Hrvatsko je razdelil na deset okrožij, iz nekaterih okrajev ob morju je ustvaril »Ogrsko Primorje«, ki ga naj

upravlja gubernator na Reki. Kakor v drugih deželah, je hotel Jožef II. tudi za Hrvatsko uvesti centralizacijo in germanizacijo, kar je povzročilo med Hrvati vstajo. Zato je vrnil Jožef II. Ogrski in Hrvatski ustavo, kakršna je bila leta 1780.

Leopold II. (1790—1792) je pomiril Ogre in Hrvate; v požunskem saboru so zasigurali samostojnost in ustavo Ogrske in Hrvatske. V miru, ki ga je sklenil Leopold II. s Turki (1791) je dobila Hrvatska one meje, ki jih ima še dandanes.

Franc I. (1792—1835) je v miru v Campo Formio dobil Dalmacijo in Istro, a v požunskem miru (1805) ju je zopet izgubil. V dunajskem miru 1809 je morala Avstrija odstopiti Napoleonu Hrvatsko desno od Save; združil jo je z drugimi deželami in ustvaril Ilirijo. Ko so pozneje Habsburžani dobili zopet te dežele nazaj, ni cesar Franc zedinil Dalmacije s Hrvatsko. Od Dalmacije je odcepil kvarnerske otoke in jih priklopil k Istri. — V tej dobi se je probudil vsled madžarskega pritiska hrvatski narodni duh, kojega duša je bil Ljudevit Gaj. (»Ilirizem« gl. str. 47). Leta 1835. so jele izhajati »Novine Hrvatske« in »Danica«. V tej dobi je zavzemal v narodni politiki prvo mesto Iv. Kukuljević. Postavil se je zoper madžarske zahteve po madžarskem službenem jeziku. 23. listopada 1847. je sklenil hr-

vatski sabor, da je hrvatski jezik službeni jezik v troedini kraljevini. Ogrski sabor pa je nato sklenil, da se mora v Primorju dopisovati z ogrskimi oblastimi takoj madžarski, v Slavoniji pa za šest let.

Ko je buknila 1848 na Ogrskem in na Dunaju vstaja, so se sešli hrvatski rodoljubi v »Narodnem Domu« in so sklenili, da odpošljejo h kralju posebno odposlanstvo, ki naj bi prosilo za sledeče točke: 1. da postane baron Jelačić ban, 2. celokupnost Hrvatske, 3. odgovorno narodno vlado, 4. stalni hrvatski sabor, 5. odpravo Krajine, 6. hrvatski jezik v cerkvi, 7. odpravo kmetstva, 8. hrvatsko vojsko pod izvoljenim vojvodom. Med tem je bil imenovan baron Josip Jelačić hrvatskim banom.

Dne 4. malega travna 1849 je dal novi vladar Franc Jožef I. (1848—1916) za celo državo ustavo, po kateri je postala Hrvatska nezavisna od Ogrske, a že dve leti pozneje so odpravili to ustavo in uvedli (Bachov) absolutizem in germanizacijo. Sabor se ni shajal, bansko vlado pa so izpremenili v c. kr. namestništvo, 1853 je postalá zagrebska škofija nadškofija. 1860 so uvedli zopet hrvatski jezik v urade in šole, za Hrvatsko in Slavonijo so uredili v državnem ministrstvu poseben oddelek (»dvorski dikasterij«) za notranje, pravosodne in bogoznanstvene posle. Mi-

nistrstvo Schmerling je imelo nalogo, da zopet izvede centralizacijo države. Hrvatski sabor 1861 je imel urediti razmerje med Hrvatsko, Ogrsko in Avstrijo. Sabor je sklenil, da je vsled dogodkov v letu 1848 prenehala vsaka zveza med Ogrsko in Hrvatsko ter se je izjavil pripravljenim, stopiti z Ogrsko v državnoopravno zvezo, če prizna Ogrska neodvisnost in samostojnost troedine kraljevine. Ta zakonski člen je dobil kraljevsko sankcijo. Ker pa sabor ni hotel ugoditi želji ministrstva, da bi poslali Hrvatska in Slavonija skupno 9 zastopnikov v državni zbor (carevinsko vijeće) in ker ni hotel priznati skupnih odnošajev z Avstrijo, so ga razpustili. Dikasterij so pretvorili v kr. dvorno kancelijo, za najvišjo sodno oblast pa so ustanovili »stol sedmorice« (1862). Ko se je 1865 zopet sestal sabor, zopet ni mogel urediti državnopravnih odnošajev Hrvatske do Ogrske. — 1867 so otvorili z velikimi slavnostimi »Jugoslovensko akademijo«, ki ji je položil temelj biskup Strossmayer z darom 50.000 gld.

Med tem je dobila Ogrska 1867 svojo ustavo. Ker je hrvatski sabor zahteval, da se priklopi Hrvatski tudi Krajino ter Dalmacijo ter da dobi Hrvatska enako avtonomijo kakor jo ima Ogrska, so ga zopet razpustili. Pri kronanju kralja Franja Josipa I. s krono sv. Štefana 1867 Hr-

vatska ni bila zastopana. Novi sabor (oktroirani izborni red) pa je sklenil z Ogrsko 1868 ogrsko-hrvatsko pogodbo: Hrvatska je dobila popolno samoupravo v notranjem, bogočastju in uku ter v pravosodju, ostali posli pa so bili združeni z Ogrsko. Službeni jezik v področju Hrvatske in Slavonije je bil hrvatski. 1874 so otvorili v Zagrebu vseučilišče, 1875 pa se je odcepila politična uprava od sodstva. — 1905 je umrl biskup Josip Jurij Strossmayer.

Pri volitvah 1906. leta je dobila hrvaško-srbska koalicija relativno večino. — 1908 je postal baron Rauch ban; za njegovega banstva so se vršili razni »veleizdajniški procesi«, med njimi tudi takozvani »Friedjungov proces« pred porotniki na Dunaju. Povod temu procesu je dal Friedjungov članek v »Neue Freie Presse« v katerem je očital hrvatsko-srbski koaliciji nepoštene zveze s Srbijo. Obravnava je dokazala, da so bila Friedjungova očitanja brez vsake podlage; par mesecev pozneje je odstopil Rauch. — Za njegovega drugega naslednika bana Cuvaja je bil sabor razpuščen, Cuvaj je postal komisar, a že 1913 ga je nasledoval najprej kot komisar, potem pa kot ban baron Ivan Skerlec.

IV. Zgodovina Srbov.

1. Nova domovina Srbov na Balkanskem polotoku.

Ko so Hrvatje pobili leta 626. Obre in so postali neodvisni gospodarji zemlje med Savo, Cetino in Vrbasom, so jim bili sosedge na zapadu Srbi. Le-ti so zasedli današnjo Bosno, vzhodno od Vrbasa, Hercegovino, južno Dalmacijo, severno Albanijo, Crnogoro, Novi Pazar in današnjo Srbijo. Tudi Srbi so se tedaj še delili v več malih županij, ki so živele med seboj nesložno. Ker so bili v stalni stiki z visoko bizantinsko-rimsko omiko, so večinoma iz Carigrada prejeli krščansko vero. V 9. stoletju se je krščanska vera dodobra ukoreninila med srbskim narodom. Ko pa se je začel razpor med rimsko in grško cerkvijo, so se Srbi odločili za poslednjo in so še dandanes pravoslavni.

Srbski župani so bili ali samostojni ali začasno bolj ali manj odvisni od bizantinskega cesarstva, od Bolgarov ali Hrvatske.

2. Prva srbska država.

Prvi poizkus, ustanoviti med Srbi enotno državo, je izšel iz Duklje (Dioclea), t. j. današnje južne Dalmacije okrog Kotor, Črnogore in skaderske okolice.

Štefan Vojslav se je iznebil bizantinske nadoblasti (1040). Svojemu gospodstvu je priklopil tudi Travunijo (pri Trebinju) in Zahmulje (današnja Hercegovina).

Mihajlo, Vojslavov sin, je pridružil omenjenemu ozemlju še župo Rašo (današnji Novi Pazar) in je dobil od papeža Gregorja VII. kraljevski naslov (1078). Vzlic temu pa so ostali Srbi še nadalje pravoslavni.

Mihajlov sin Bodin je povečal srbsko državo še z velikim delom Bosne. Toda kmalu so se začeli krvavi domači boji, ki so rušili srbsko državo. Župani se niso zmenili za velikega župana ali kneza, marveč je vsak po svoje gospodaril v svoji župi.

Med temi župani je bil posebno odličen raški (= novopazarski) župan Uroš. Svojo hčer je dal ogrskemu kralju Beli II. za ženo in z Uroševo pomočjo je dobil Bela Bosno (1139). V poznejšem času je za nekaj časa prišla Bosna pod bizantinsko oblast, a ban Kulin (1170—1204) jo je iztrgal Bizantincem in je priznal zopet vrhovno oblast hrvatsko-ogrskega kralja Bele II. (III).

3. Vladarska rodbina Nemanjičev.

Stara razcepljenost Srbov se je morala slednjič tudi pri Srbih umakniti dr-

žavni enoti. Urošev sin Štefan I. Nemanja (1159—1196) je bil najprvo župan v Raši, po dolgotrajnih bojih s sorodniki in upornimi župani pa se mu je posrečilo, da je združil skoro vso zemljo, po kateri so stanovali Srbi (izvzemši Bosno) v dedno državo, ki jo je osvobodil tudi bizantinske nadvlade. Tej državi je vladal Štefan I. Nemanja kot veliki župan. Po njem se imenuje vladarska rodbina ali dinastija, ki je vladala Srbom več nego 200 let, dinastija Nemanjičev. Nemanja je proglasil pravoslavno vero za državno.

Prepustivši vlado svojemu sinu Štefanu, je umrl Štefan I. Nemanja kot menih Simeon na Atosu (1200). Tu je živel tudi njegov mlajši sin Rastislav, ki je kot sedemletni deček ušel z dvora in je postal menih z imenom Sava. Pozneje je Sava ostavil Atos in je odšel v Srbijo, kjer je čestokrat vplivno posegal v politične in cerkvene prepire. Bil je spreten diplomat; po njegovi zaslugi je dobila Srbija svojo nadškofijo, Sava sam je postal njen prvi nadškof (1219). Povsod je zamenjal grške škofo s srbskimi. Srbsko cerkev je preskrbel tudi s potrebnimi knjigami; bil je prvi srbski pisatelj. Umrl je na povratku iz svete dežele v Trnovem na Bolgarskem. V njem časte Srbi še dandanes svojega največjega narodnega svetnika (Sveti Sava).

Štefan II. Nemanja (1196—1224) je dobil od papeža Honorija III. kraljevsko krono in se je imenoval »Prvo venčani«.

Nemanjiči so sezidali v svoji državi mnogo cerkvá in samostanov. Njih prijateljsko razmerje z zapadno Evropo je pridobilo državi ugled; zlasti je naraščala srbska država, ko ji je zavladal Štefan Milutin Uroš II. (1282—1321). Ko je umrl, je bila njegova sprva mala država najmočnejša na Balkanu. Za njegovega naslednika so izbruhnili prepiri v vladarski rodbini; prenehali so šele, ko je zavladal 19letni Dušan Silni.

Dušan Silni (1331—1355) je bil zadnji veliki krščanski vladar na Balkanskem polotoku. Namenil si je, da združi vse balkanske države v Veliko Srbijo; osvojil je vso Makedonijo (izvzemši Solun), Albanijo, Tesalijo, Epir in Akarnanijo. Leta 1346 se je dal v Skoplju kronati za »carja Srbov, Grkov in Bolgarov«. Srbsko cerkev je ločil od bizantinskega patriarhata. Tudi kot zakonodajalec se je odlikoval Dušan Silni s svojim »Zakonom«. Sploh je dosegla Srbija za njegove vlade vrhunec moči. Glavna naloga, ki si jo je stavil mogočni vladar, je bila osvojitve Carigrada. Baš se je pripravljala na to, ko je umrl. Spomin na velikega carja Dušana se je ohranil še dandanes med srbskim narodom. Preprosti srbski seljak,

ki hoče povedati, da se mu posebno dobro godi, pravi: »Godi se mi, kakor v Dušanovih časih«. A Srbija, ki je bila že na tem, da vstopi med evropske kulturne države, je po Dušanovi smrti propadala.

Dušanov sin in naslednik je bil pobožen, a slaboten vladar. 1367. leta je izmrla vladarska rodbina Nemanjičev; obonem je prenehalo tudi kraljevsko in carsko dostojanstvo. Posameznih delov prejšnjega carstva so se polastili različni neodvisni vladarji.

4. Srbija pod turško oblastjo.

Srbija je izgubila svojo moč baš tedaj, ko so jo začeli napadati Turki. Nevarnost je bila tem večja, ker je tedaj zavladal Turkom novi sultan Murat I. (1359—1389), ki je bil izvrsten vojskovodja in organizator. V nekaj letih si je osvojil Murat I. vse dežele do Balkana. Podjarmil je Srbe v gorenji Makedoniji, tudi Sredec v Bolgariji je prišel v njegove roke. Šele sedaj so spoznale slovanske krščanske države, kolika nevarnost jim preti. Najuglednejši srbski vladar je bil takrat knez Lazar Hrebeljanović, ki je vladal v Pomoravlju. Murat je osvojil Niš in Lazar je moral priznati sultanovo nadoblast ter mu plačati danj. 1387. leta je sicer Lazar potolkel Turke pri Pločniku, a 1389. leta je Murat I. zopet napadel La-

zarja. Ta je dobil pomoč od Bošnjakov, Hrvatov, Bolgarov in Vlahov: na Vidov dan, dne 15. junija 1389. leta se je bila bitka na Kosovem polju; sprva so zmagali Srbi, potem pa so bili popolnoma poraženi. Ta bitka je odločila usodo Balkanskega polotoka; polumesec je zmagal, a Murat je bil v svojem šatoru umorjen.

Zanesljivega poročila o dogodkih tega dneva nimamo; po pripovedki se je ukradel zgodaj zjutraj Miloš Obilić v turški tabor in je zabodel sultana, ker mu je Branković, zet srbskega carja Lazarja, neopravičeno očital izdajstvo. Sultanov sin Bajezit je skriyal očetovo smrt ter je prevzel sam poveljništvo. Že se je nagibala zmaga Srbom, tedaj pa je izdal Branković kristjane in je zbežal; Srbi so bili premagani, Lazarja so ujeli in poleg mnogih srbskih plemenitnikov ob sultanovem truplu obglavili.

Lazarjev sin in naslednik Štefan Lazarević, ki je stoloval v Belgradu, je moral dajati Turkom »harač« (tribut) ter jim pomagati v boju zoper kristjane. Turkom se je pokoril tudi Srb »kraljevič Marko«, največji junak srbske narodne pesmi. Srbija je ohranila sicer še svoje vladarje, a njena zgodovina po bitki na Kosovem polju je podobna zadnjim vzdihljajem bolnika.

Samo še Belgrad se je držal; 1456 so ga Turki brezuspešno oblegali. 1459 je izpremenil sultan Mohamed II. Srbijo v turško provincijo »pašaluk«; odslej so služili Srbi Turkom več nego 300 let. 1521 je osvojil sultan Soliman tudi Belgrad.

5. Srbi se otresejo turškega jarma. Boji med Karagjorgjevići in Obrenovići.

V začetku 19. stoletja so se jeli gibati tudi na Balkanskem polotoku nesrečni krščanski narodi, ki so ječali pod turškim jarmom. Kot prvi so se dvignili Srbi pod vodstvom Črnega Jurija Karagjorgje 1804. leta; Karagjorgje je bil sin kmeta Petronije iz Viševcev v kragujevačkem okraju. Odlikoval se je po posebnem pogumu, a tudi po brezobzirnosti, toda 1813 se je moral junaški voditelj umekniti iz Srbije na Ogrsko. Znova so se vzdignili pod Milošem Obrenovićem, ki je bil tudi sin preprostega kmeta; Karagjorgje se je vrnil, toda Miloš ga je dal umoriti (1817). Junaški narod je premagal Turke ter si je konstituiral »skupštino«, a nadaljni njegovi uspehi so bili odvisni od ruske pomoči. Vendar ti poizkusi Srbov tedaj še niso imeli namena, odcepiti se od turške države, temveč Srbi so prijeli za orožje le v silobranu, hoteli so si priboriti varnost glede osebe in imetja.

Miloš Obrenović, ki je postal v Srbiji 1817 knez, je vladal samovoljno kakor turški paša. Šele 1838 je izvojevala močna opozicija »ustav«, ki je omejil kneževo oblast. Njegov sin in drugi naslednik se je moral odpovedati vladi in skupština je volila Aleksandra Karagjorgjeviča (1842—1848) za kneza. Letega pa so slednjič tudi odstavili. Nato so zavladali zopet Obrenoviči. Preustrojili so državno upravo v modernem smislu, k čemur je zlasti pripomogla mladina, ki se je šolala v inozemstvu. 1867 se je odrekla Turčija vsem trdnjavam v Srbiji. V naslednjem letu je prevzel vlado Milan Obrenović (1868—1889), ki je proglasil 1882 Srbijo za kraljestvo. V bolgarsko-srbski vojni (1885) so bili Srbi pri Slivnici in pri Pirotu premagani; po posredovanju Avstro-Ogrske sta sklenili Srbija in Bolgarija mir. Kralj Milan je bil Avstro-Ogrski prijazen vladar, a vedno se je moral za monarhične pravice bojevati s srbsko radikalno stranko. 1889 je odstopil prestol sinu Aléksandru I. (1889 do 1903), ki pa ni mogel užugati notranjih nemirov. Poročil se je z vdovo Drago Mašinovo in si polagoma popolnoma izpodkopal ves ugled. 1903 so kralja in kraljico umorili.

Narodna skupščina je nato volila Petra I. iz rodovine Karagjorgjevi-

čev (1903). Evropske države so ga polagoma priznale.

6. Bosna.

Bosna je bila od trinajstega stoletja pod vladno raznih banov. Najodličnejši bosenski vladar je bil Štefan Tvrtko I. (1353—1391). Leta 1377. se je dal kronati za kralja srbskega in bosanskega. Dasi so bile politične razmere balkanskih držav tedaj skrajno neugodne, je vendar Štefan Tvrtko mislil na to, da bi ustanovil veliko jugoslovansko državo. Zato je pomagal Hrvatom v boju zoper Ogre; prestopil je h katoliški cerkvi, da bi s tem olajšal združitev Hrvaške in Bosne.

Po bitki na Kosovem polju so Turki Bosno strašno opustošili: usoda Bosancev je bila odslej ista kakor ona Srbov. Leta 1875 so izdali krščanski vstaši Bosne in Hercegovine vsemu svetu oklic, v katerem so stale sledeče besede: »Kdor ne pozna turškega barbarstva, kdor ni bil priča trpljenju in mukam kristjanov, ta si ne more predstavljati niti približno, kaj je »raja« (t. j. kristjan pod turškim jarmom): tiho bitje, nižje od živali, rojeno za večno suženjstvo«. Berolinski kongres je ukazal Avstro-Ogrski, da zasede (okupira) in upravlja Bosno in Hercegovino. Meseca septembra je bila okupacija končana. Upravo obeh dežela je prevzela nato Avstro-

Ogrska in jih je podredila finančnemu ministrstvu. Gotovo je, da se je gmotno stanje prebivalcev Bosne in Hercegovine pod upravo Avstro-Ogrske nekoliko izboljšalo, a političnih pravic v resnici tudi sedaj niso dobili svobodoželjni Bosanci in Hercegovci.

X 7. Črnagora.

V Črnigori so vladali od začetka 16. stoletja dalje vladike ali škofje. 1851 je knez Đaniło (1851—1890) izpremenil svojo cerkveno oblast v posvetno kneževino in se proglasil za prvega posvetnega kneza. Njegov nečak in naslednik Nikita je vladal od 1860—1918. V berlinskem kongresu je dobil samostojnost in kos primorja. Njegova država se je dobro razvijala. 1910 jo je proglasil za kraljestvo. Tesno razmerje je vladalo med Črnogoro, Srbijo ter med Rusko.

X 8. Srbski kralj Peter I. Karagjorgjević.

Kralj Peter I. Karagjorgjević je bil rojen 11. julija 1844. leta kot sin kneza Aleksandra in kneginje Perzide Karagjorgjević. Obiskoval je licej Saint Barbe v Ženevi v svobodni Švici, vojno šolo v Saint Cyru in do leta 1867. generalštabno šolo v Parizu. 1870. l. je vstopil mladi princ kot prostovoljec v francosko vojsko in se je bojeval s takšno hrabrostjo zoper Nemce,

da je bil odlikovan z redom častne legije. Ko je 1875. l. izbruhnila vstaja krščanske raje proti Turkom v Bosni, se ji je princ Peter postavil na čelo. Junaška dela, ki jih je tu izvršil princ pod imenom »Petar Mrkonjić«, so zapisana z zlatimi črkami v povestnici bosenskih vstaj.

Leta 1883. se je princ Peter Karagjorgjevič oženil s hčerko takratnega črnogorskega kneza Nikole, s princezinjo Zorko Ljubico. Iz tega zakona so izšli trije otroci: princezinja Jelena, sedaj poročena z velikim knezom Ivanom Konstantinovičem; kraljevič Gjorgje in kraljevič Aleksander, sedanji regent, rojen na Cetinju leta 1889.

Princ Peter Karagjorgjevič, sedanji kralj, je od leta 1895. živel kot privatnik v Ženevi. Soproga kneginja Zorka mu je umrla 1890.

Ko so bili leta 1903. odstranili kralja Aleksandra in kraljico Drago, je narodna skupščina soglasno izbrala in izvolila Petra za kralja. Dne 25. junija 1903 je prisegel na ustavo, 20. oktobra naslednjega leta so ga v Belgradu svečano kronali za srbskega kralja. Evropske države so ga polagoma priznale. Čim je zasedla kraljevska hiša Karagjorgjevičev srbski prestol, je tudi nastalo intenzivno jugoslovansko gibanje, ki ga je podpiral sam kralj in vse njegove vlade.

Seveda vse to ni bilo všeč Avstro-Ogrski, ki je vedela, da so slovanski narodi pod njeno vlado vedno bolj nezadovoljni. Prvikrat bi bilo kmalu prišlo do vojne med Avstro-Ogrsko ter Srbijo in Crnogoro, ko je leta 1908 Avstro-Ogrska anektirala Bosno in Hercegovino. Ker pa je Nemčija izjavila, da gre v slučaju vojne z Avstro-Ogrsko, so se duhovi polagoma pomirili.

Kralj Peter I. se je približal Bolgarski in Črnogori z namenom, da bi vse tri v slučaju vojne nastopile zoper Turčijo in če treba tudi zoper Avstro-Ogrsko.

Prav posebno se je proslavila Srbija v Balkanski vojni (1912/13), ko so sklenile Srbija, Bolgarija, Grška in Črna gora »Balkansko zvezo«. Udarile so skupaj na starega sovražnika Turka. Vedno zmagujoč so prodirale srbske čete ob Vardaru navzdol. Po tolikih neuspehih se je morala Turčija odločiti za mir, v katerem se je odpovedala skoro vsemu gospodstvu na Balkanskem polotoku. Toda med zmagovalci je nastal prepir, v katerega se je tudi Rumunija vmešala. Slednjič so se združile vse krščanske države Balkana proti Bolgarom; tudi v teh bojih so se izkazali Srbi kot stari junaki; Bolgarija se je morala ukloniti na korist Srbov, Grkov in Rumunov.

V. Ujedinjenje Slovencev, Hrvatov in Srbov.

Nemškemu cesarju Viljemu II. je bila njegova mogočna država premajhna; hotel je zagospodovati celemu svetu ali vsaj Evropi. Poslušni pomagači Viljemovi pri teh naklepih so bili avstrijski Nemci ter Madžari, dasi so imeli od leta 1867. leta dalje vso politično moč v avstroogrski monarhiji v svojih rokah. Neusmiljeno so pritiskali na nenemške in nemadžarske narode Avstroogrške, pred vsem pa na Srbe v Bosni. Ni čuda, da je spričo teh razmer vladala med avstroogrskimi Slovani skrajna nezadovoljnost. Tej nezadovoljnosti je dal duška mlad Srb, ki je na Vidov dan (po gregorjanskem koledarju dne 28. junija) 1914 umoril v Sarajevu avstroogrškega prestolonaslednika nadvojvodo Franca Ferdinanda in njegovo soprogo vojvodinjo Sofijo Hohenberg.

Sarajevski čin je bil voda na mlin Nemcev in Madžarov. Završalo je med njimi, na vse pretege so jeli ščuvati proti Slovanom, pred vsem pa proti Srbiji, češ da je ona zakrivila sarajevski umor. Viljem II. je pritiskal na avstroogrsko državo, da naj napove vojno Srbiji, zatrjujoč, da hoče biti Avstroogrski v boju zvest zaveznik.

V Avstriji je bil tedaj nositelj državne oblasti absolutistični in nemškonacionalni

ministrski predsednik grof Stürgkh, na Ogrskem pa nasilni sovražnik Slovanov ministrski predsednik grof Tisza. V teh dveh osebah je našel nemški cesar Viljem II. zvesta pomagača. Skovali so za Srbijo ultimatum, po katerem je bila vojna neizogibna. Koncem julija 1914 je napovedala Avstroogrška Srbiji vojno; pričel se je krvavi ples, kakršnega zgodovina doslej še ne pozna.

Nemci in Madžari so vriskali veselja, kajti njih naklepi so bili: najprej pobijemo vnanje sovražnike, potem pa s pomočjo Viljema II. tudi avstroogrške Slovane. Glasnik te misli je bil Viljemov državni kancler Bethmann Hollweg, ki je javno izustil besede, da je strašna vojna, ki se je vnela, boj med germanstvom in slovanstvom.

Strašno smo občutili posledice teh besed zlasti avstroogrški Slovani. Naši najboljši možje in mladeniči so morali v prve vrste bojev, doma so se polnile ječe z nedolžnimi žrtvami, na tisoče in tisoče pa jih je izdihnilo na vislicah ali so bili ustreljeni. (Po uradnih poročilih bivše Avstroogrške je bilo nad 11 tisoč sodnijsko obsojenih in usmrčenih, koliko pa so jih dali barbarski nasprotniki na svojo roko brez vsake preiskave in sodbe usmrtiti, o tem bo poročala zgodovina šele pozneje).

Toda sanje Viljema II. se niso izpolnile! Ves svet se je dvignil zoper Nemčijo in Avstro-Ogrsko, le Bolgarija in Turčija, zapeljani po brezvestnih vladarjih in državnikih, sta se jima pridružili. Vse te štiri države so plačale svojo oholost z lastnim poginom.

Najprvo je jelo pokati v trhli Avstro-Ogrski. Nasilnosti grofa Stürgkha, ki je prekinil vsako ustavno delovanje, so jele presedati že tudi Neslovanom. K temu so se pridružili še neštevilni porazi na bojnih poljih, ki so bili posledice deloma premočnih nasprotnikov, deloma pa nezmožnih avstroogrskih poveljnikov. Na Dunaju je vstal mož, ki se ni bal smrti: dr. Fritz Adler je ustrelil grofa Stürgkha.

Misel, da je treba sklicati državni zbor avstrijski, je prešinila vse avstrijske narode. Mladi cesar Karel I. (kot ogrski in hrvatski kralj IV.), ki je sledil Francu Jožefu I. 1916 na avstroogrskem prestolu, je upošteval to misel in je dal sklicati avstrijski državni zbor. Prve njegove seje so bile pravcati sodni zbor zoper Nemce in Madžare. Ognjevitimi zastopniki slovanskih in drugih nenemških ter nemadžarskih narodov so neusmiljeno naštevati in bičali grozodejstva, ki sta jih učinila ta dva naroda. Dokazovali so, da Avstroogrška pod tedanjimi razmerami ne sme več obstojati, zahtevali so svobodo za vse narode, češ

da so nenemški in nemadžarski narodi siti tisočletnega hlapčevstva in trpljenja. Vse te misli so izzvenele v deklaracijah, ki so jih podali zastopniki raznih narodov v državnem zboru. Deklaracijo Slovencev, Hrvatov in Srbov je sestavil dr. Janez Evangelist Krek, dne 30. maja 1917 jo je prečital v državnem zboru na Dunaju predsednik Jugoslovanskega kluba dr. Anton Korošec. Ta deklaracija je zahtevala združitev vseh avstroogrskih Jugoslovancev v svobodni državi v okviru habsburške monarhije.

Pa kaj je vse to pomagalo spričo pododovanj in privzgojene oholosti Nemcev in Madžarov! Kakor volkovi so padli po nas, češ da smo »veleizdajalci«. Pričeli so se novi boji v državnih zborih na Dunaju in v Budimpešti. A tudi boji na bojnih poljih so se nadaljevali; že je bilo vsemu svetu jasno, da bosta Nemčija in Avstro-Ogrska ter njuni zaveznici propadli, le Nemci in Madžari niso hoteli tega uvideti. Tedaj pa so posegli še Amerikanci v svetovno vojno. Načelo Wilsona, da mora vsak narod sam odločati o svoji usodi, je pridobivalo vedno več pripadnikov. Kmalu so tudi jeli pokati stebri Nemčije, Avstro-Ogrske, Bolgarije in Turčije. Za Bolgarijo je prosila Avstro-Ogrska za mir, a Wilson je odgovoril, da si Amerika ne lasti več pravic, posegati v notranje razmere Av-

stroogrške, ter prepušča to pravico Čehom in Jugoslovanom, ki naj kot sodniki narekujejo avstroogrski vladi, na kakšen način se bosta ustanovili samostojni in neodvisni državi Čekoslovakov in Jugoslovanov.

En dan po Wilsonovem odgovoru, dne 19. okt. 1918, je izdal v Zagrebu vrhovni narodni svet v Avstro-Ogrski živečega dela naroda Slovencev, Hrvatov in Srbov objavo, da je prevzel kot »Narodno Viječe« (= svet) v svoje roko vodstvo narodne politike. Objava je vsebovala med drugim tudi člen: »Zahtevamo ujedinjenje celokupnega našega naroda Slovencev, Hrvatov in Srbov na vsem njegovem etnografskem teritoriju, kjer naš narod živi, brez ozira na katerekoli pokrajinske in državne meje, v eno samo edinstveno, popolnoma suvereno državo«.

S to objavo je torej zahtevalo »Narodno Viječe«, da se ustanovi iz avstroogrskih jugoslovanskih pokrajin ter iz kraljevin Srbije in Črnogore, ki tvorijo skupaj narodnostno enotno ozemlje, eno samo državo naroda SHS.

Nekaj dni po teh dogodkih je razpadla stara avstroogrška država. Da se čimpreje izvede dejansko ujedinjenje vseh Jugoslovanov, je izvolilo Narodno Viječe v Zagrebu v svoji seji dne 24. novembra 1918 odbor 28 mož, ki naj bi v sporazumu

z vlado kraljevine Srbije in s predstavitelji vseh strank v Srbiji in Črnigori brez odlaganja izvedel organizacijo edinstvene države. Dotične zaključke naj ratificira na svojem prvem sestanku »Državno Vijeće«, kateremu naj pripadajo poleg predstavitev kraljevine Srbije in Črnegore vsi člani one seje v Zagrebu, pomnoženi s predstavitelji »Jugoslovanskega odbora« v Londonu.

Dne 1. decembra 1918 ob 8. uri zvečer se je poklonila v Beogradu delegacija Narodnega Vijeća regentu Aleksandru, da proveda ujedinjenje s kraljevino Srbijo in Črnogoro. Podpredsednik Narodnega Vijeća, dr. Pavelić, je prebral adresu, s katero se je definitivno proglasilo ujedinjenje Slovencev, Hrvatov in Srbov v edinstveno kraljevino pod dinastijo Karagjorgjevičev. Na to adresu je odgovoril regent Aleksander: »V imenu Njegovega Veličanstva kralja Petra proglašam ujedinjenje kraljevine Srbije z deželami neodvisne države Slovencev, Hrvatov in Srbov v edinstveno

»Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev«.

Vnanje države priznavajo našo kraljevino druga za drugo.

Dodatek.

»Kratka zgodovina Slovencev, Hrvatov in Srbov« ima namen, da seznani Slovence, zlasti preprosto ljudstvo in šolsko mladino, le z najvažnejšimi dogodki naše politične povestnice. Kdor se hoče poglobiti temeljiteje v zgodovino troedinega naroda, mu služijo v ta namen sledeča dela:

Dr. Gruden, Zgodovina slovenskega naroda. Izdala »Družba sv. Mohorja«. 1910; 1912—1916.

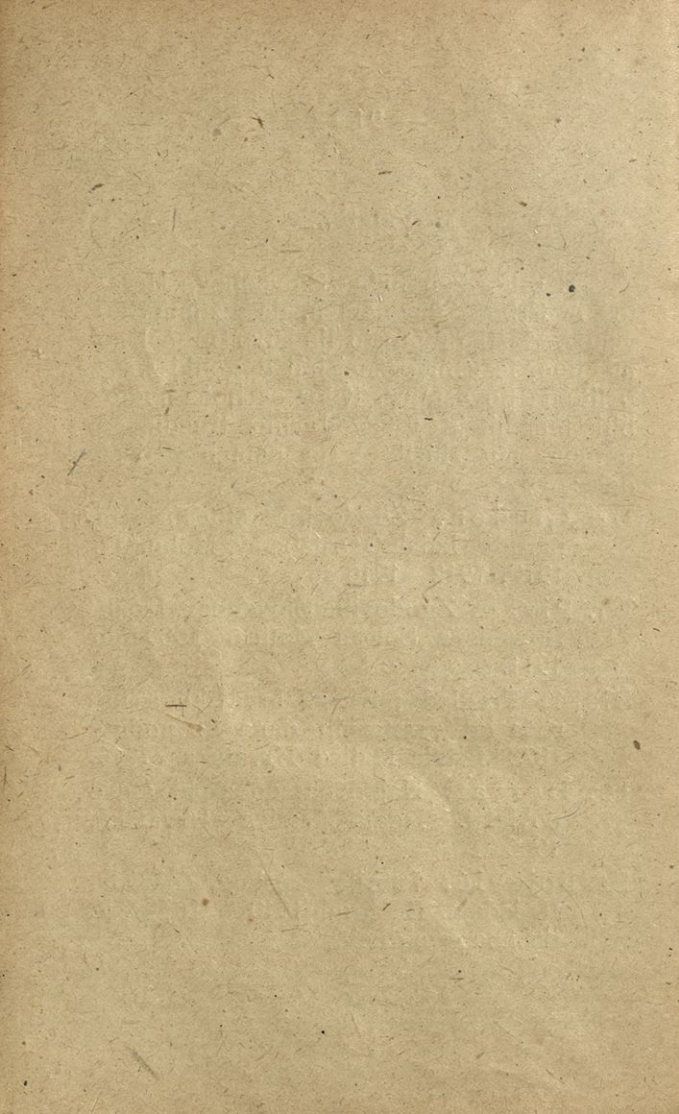
Dr. Pivko, Zgodovina Slovencev. Izdala Slovenska Šolska Matica. 1909 do 1911.

Šišić, Pregled povijesti hrvatskega naroda od najstarijih dana do godine 1873. Izdala Matica Hrvatska. 1916.

Dr. Horvat, Najnovija doba hrvatske povjesti. Izdala Matica Hrvatska. 1906.

Stanojević, Istorija srpskoga naroda. II. izdaja. Beograd 1910. (Knjiga je tiskana v cirilici).

Vsebina.

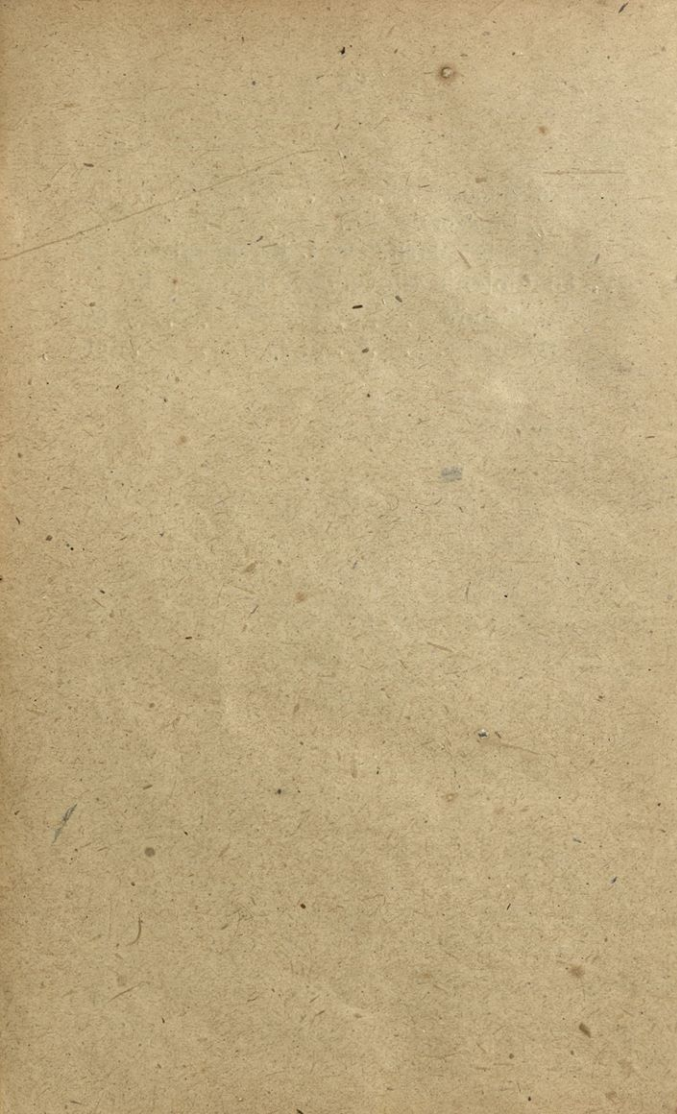
	stran
I. Zgodovina starih Slovanov	3
1. Prvotna domovina starih Slovanov	3
2. Državne in gospodarske razmere starih Slovanov	3
3. Verstvo starih Slovanov	5
4. Selitve Slovanov	6
II. Zgodovina Slovencev	8
1. Nova domovina Slovencev	8
2. Samova država	9
3. Samostojnost Slovencev	10
4. Slovenci za vlade Karolingov	11
5. Madžarski navali	15
6. Karantanija kot samostojna vojvodina. Vojvodina Stajerska	17
7. Slovenci pridejo pod oblast Habsburžanov	20
8. Turški napadi na slovenske dežele	27
9. Celjski grofje. Kralj Matjaž	28
10. Prosvetne razmere med Slovenci v srednjem veku	33
11. Razvoj slovenskega jezika v srednjem veku	35

11. Kmečke vstaje. Reformacija in protireformacija. Turški navali	36
12. Slovenci v 18. stoletju	42
13. Ilirija oživljena	44
14. Predmarčna doba	46
15. Leto 1848 in 1849	47
16. Doba ustavnih bojev	49
III. Zgodovina Hrvatov	52
1. Naselitev Slovénov na Balkanskem polotoku	52
2. Hrvatski knezi	53
3. Kralji narodne krvi	55
4. Hrvaška pod ogrskimi kralji iz rodovine Arpadov (1102—1301)	57
5. Hrvaška pod ogrskimi kralji iz rodovine Anžuvincev (1301—1395, 1409)	58
6. Kralji iz raznih rodbin (1409—1526)	60
7. Kralji iz rodovine Habsburžanov (1526 do 1780)	61
8. Vladarji iz habsburško-lotarinške rodovine (1780—1918)	68
IV. Zgodovina Srbov	73
1. Nova domovina Srbov na Balkanskem polotoku	73
2. Prva srbska država	73
3. Vladarska rodbina Nemanjičev	74
4. Srbija pod turško oblastjo	77
5. Srbi se otresejo turškega jarma. Boji med Karagjorgjevići in Obrenovići	79

6. Bosna	81
7. Črnagora	82
8. Srbski kralj Peter I. Karagjorgjević	82
V. Ujedinjenje Slovencev, Hrvatov in Srbov	85
Dodatek	91

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJIČNICA

00000465003

